12.1 Збирання, перевірка та оцінка доказів

Поняття доказів і процесуальних джерел доказів

Відповідно до **ч. 1 ст. 84 КПК України**, доказами у кримінальному провадженні є **фактичні дані, отримані у передбаченому КПК порядку**, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність або відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню. Чинна редакція КПК України – від 21 липня 2026 року.

Отже, для визнання певної інформації доказом необхідна сукупність трьох елементів:

- існують **фактичні дані**, тобто інформація про юридично значущі обставини;
- ці дані отримані **у порядку, встановленому КПК**;
- вони походять із передбаченого законом **процесуального джерела доказів**.

Доказ ≠ джерело доказу.

Доказом є саме **інформація про факти**, тоді як процесуальне джерело – передбачена КПК форма, через яку ця інформація вводиться у кримінальне провадження.

Процесуальні джерела доказів

Частина 2 ст. 84 КПК містить чотири процесуальні джерела доказів:

- **показання**;
- **речові докази**;
- **документи**;
- **висновки експертів**.

Цей перелік має принципове значення для допустимості доказової інформації. Верховний Суд також виходить із того, що доказові фактичні дані повинні походити з одного із процесуальних джерел, визначених ч. 2 ст. 84 КПК.

Найпростіша схема:

фактичні дані = доказ;

показання / річ / документ / висновок експерта = процесуальне джерело доказу.

Показання

Згідно зі ст. 95 КПК, показання – це відомості, які надаються **в усній або письмовій формі під час допиту**:

- підозрюваним;
- обвинуваченим;
- свідком;
- потерпілим;
- експертом

щодо відомих їм обставин, які мають значення для кримінального провадження.

При цьому існує важлива різниця між правом та обов'язком давати показання:

- **підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право** давати показання;

- **свідок зобов'язаний** давати показання слідчому, прокурору, слідчому судді та суду;
- **експерт** дає показання слідчому судді та суду у встановленому КПК порядку.

Показання ⇔ пояснення

Це одна з типових пасток ЄДКІ.

Частина 8 ст. 95 КПК дозволяє сторонам кримінального провадження, потерпілому та представнику юридичної особи отримувати від осіб за їх згодою **пояснення**.

Але загальне правило:

пояснення не є процесуальним джерелом доказів, крім прямо передбачених КПК випадків.

Отже:

допит у процесуальній формі → показання → джерело доказу;

звичайне пояснення → за загальним правилом не джерело доказу.

Показання на досудовому розслідуванні і в суді

За загальним правилом ч. 4 ст. 95 КПК суд може обґрунтовувати свої висновки лише:

- показаннями, які він **безпосередньо сприйняв у судовому засіданні**;
- показаннями, отриманими в порядку **ст. 225 КПК**.

Суд не вправі обґрунтовувати судове рішення показаннями, наданими слідчому чи прокурору, крім спеціальних випадків, передбачених **ст. 615 КПК** для кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Отже:

протокол допиту на досудовому розслідуванні ≠ автоматична можливість використати зміст цих показань у вироку.

Речові докази

Відповідно до ст. 98 КПК речовими доказами є матеріальні об'єкти, які:

- були **знаряддям вчинення кримінального правопорушення**;
- зберегли на собі його **сліди**;
- містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ;
- були об'єктом кримінально протиправних дій;
- є грошима, цінностями чи іншими речами, набутими кримінально протиправним шляхом;
- отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

Тобто доказове значення має сам **матеріальний об'єкт та його властивості**.

Наприклад:

- ніж зі слідами крові;
- викрадений телефон;
- пакет із наркотичною речовиною;
- банкноти з відповідними ідентифікаційними ознаками.

Документ може бути речовим доказом

Частина 2 ст. 98 КПК прямо передбачає:

документи є речовими доказами, якщо вони містять ознаки речового доказу.

Тому один і той самий матеріальний об'єкт може оцінюватися по-різному залежно від того, **у чому полягає його доказове значення**.

Наприклад:

- якщо доказове значення має **зміст листа** → документ;
- якщо на листі містяться відбитки пальців, сліди крові, підроблені реквізити як матеріальні сліди злочину → він може виступати речовим доказом.

Документи

За ст. 99 КПК документ – це спеціально створений для збереження інформації **матеріальний об'єкт**, що містить зафіксовані за допомогою:

- письмових знаків;
- звуку;
- зображення;
- інших засобів

відомості, які можуть використовуватися як доказ фактів чи обставин кримінального провадження.

До документів за умови наявності доказової інформації можуть належати, зокрема:

- матеріали фото-, звуко- та відеозапису;
- електронні носії інформації;
- матеріали оперативно-розшукової діяльності за встановлених законом умов;
- висновки ревізій;
- акти перевірок;
- **довідки, висновки та інші документи спеціалістів** – ця категорія була прямо додана до ст. 99 Законом № 4009-IX від 9 жовтня 2024 року.

Електронні докази

КПК України, на відміну від окремих інших процесуальних кодексів, **не виділяє «електронні докази» як п'яте самостійне процесуальне джерело**.

Верховний Суд прямо звертав увагу, що електронні дані у кримінальному провадженні зазвичай розглядаються як **різновид документів**, а в окремих випадках – як речові докази, залежно від характеру доказової інформації.

Тому:

- електронне листування;
- файл;
- фотографія;
- відеозапис;
- інформація з месенджера;
- дані з цифрового носія

не утворюють окремої п’ятої категорії ст. 84 КПК.

Тестова пастка:

Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів **та електронні докази**.

Це **неправильно**.

Електронна інформація повинна бути віднесена до одного із джерел, передбачених ч. 2 ст. 84 КПК.

Висновок експерта

За ст. 101 КПК висновок експерта – це:

- докладний опис проведених експертом досліджень;
- висновки, зроблені за їх результатами;
- обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені експертові.

Висновок ґрунтується на **наукових, технічних або інших спеціальних знаннях**.

Кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта. Отже, експертний доказ не є монополією сторони обвинувачення.

Висновок експерта не має наперед установленої сили

Частина 10 ст. 101 КПК прямо передбачає, що висновок експерта:

не є обов’язковим для особи або органу, який здійснює кримінальне провадження.

Незгода з ним, однак, повинна бути **вмотивована** у відповідній постанові, ухвалі або вироку.

Це узгоджується із загальним правилом ч. 2 ст. 94 КПК:

жоден доказ не має наперед встановленої сили.

Тому формула:

«експерт встановив – отже суд зобов’язаний це визнати»

є неправильною.

Процесуальний документ ≠ документ як джерело доказу

Це ще одна важлива пастка.

Не кожний документ у матеріалах кримінального провадження є **документом-доказом у розумінні ст. 99 КПК**.

Верховний Суд прямо розмежував:

- **процесуальні документи**, якими визначаються повноваження слідчого чи прокурора;
- **документи як процесуальні джерела доказів**.

Постанови про визначення слідчого, групи слідчих, прокурора тощо не стають доказами винуватості лише тому, що містяться в матеріалах провадження: їх функція – підтвердити **процесуальні повноваження відповідних суб’єктів**.

Отже:

наявність документа у матеріалах справи ≠ автоматично процесуальне джерело доказу.

Протокол слідчої дії

Протокол є формою **фіксування кримінального провадження**.

Проте доказове значення мають зафіксовані в ньому фактичні дані, отримані у передбаченій законом процесуальній формі.

Наприклад, протокол огляду може фіксувати:

- місце розташування предметів;
- сліди;
- стан об'єкта;
- інші фактичні обставини.

Тому при оцінці необхідно розрізняти **процесуальну форму фіксації** і **фактичні дані, заради яких ця форма створена.**

Джерело доказу ↔ спосіб збирання доказу

Не слід змішувати також:

- **джерело доказу**;
- **процесуальний спосіб його отримання**.

Наприклад:

обшук – не джерело доказу, а слідча дія;

у результаті обшуку можуть бути отримані:

- речові докази;
- документи.

Так само:

- допит → процесуальна дія;
- показання → процесуальне джерело доказу.

Тому:

слідча дія ≠ доказ;

протокол ≠ автоматично доказ;

фактичні дані з належного процесуального джерела, отримані законним способом → доказ.

Хто використовує докази

Стаття 84 прямо називає суб'єктів, які на підставі доказів встановлюють відповідні обставини:

- слідчий;
- прокурор;
- слідчий суддя;
- суд.

Водночас **збирання і подання доказів** здійснюють також інші учасники, зокрема сторони кримінального провадження, потерпілий та представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Це регулюється ст. 93 КПК.

Коли фактичні дані набувають значення доказу

Не будь-яка правдива інформація є доказом у кримінальному процесі.

Для її використання необхідно, щоб вона:

- мала значення для кримінального провадження;
- була отримана **належним суб'єктом**;
- походила з передбаченого законом процесуального джерела;
- була отримана та зафіксована у передбаченому КПК порядку.

Верховний Суд підкреслює саме ці складові: належне процесуальне джерело, уповноважений суб'єкт отримання та дотримання процесуальної форми збирання і фіксації.

Отже, навіть інформація, яка фактично відповідає дійсності, може бути **непридатною для використання як доказ**, якщо порушено процесуальні вимоги її отримання.

Типові тестові пастки ЄДКІ

- **Пояснення є самостійним процесуальним джерелом доказів** – ні, за загальним правилом ч. 8 ст. 95 КПК.
- **Електронний доказ є п'ятим процесуальним джерелом** – ні.
- **Протокол обшуку є окремим джерелом доказів поряд із документами** – ні.
- **Обшук, огляд, допит та експертиза є джерелами доказів** – ні, це процесуальні способи одержання доказової інформації.
- **Будь-який документ у матеріалах провадження є доказом** – ні.
- **Висновок експерта має перевагу над іншими доказами** – ні.
- **Документ ніколи не може бути речовим доказом** – неправильно; ч. 2 ст. 98 прямо допускає це.
- **Суд може покласти в основу вироку будь-які показання, надані слідчому** – ні; діє правило безпосередності ст. 95 із передбаченими КПК винятками.
- **Іноземний спосіб отримання доказу автоматично робить його недопустимим** – ні; КПК передбачає можливість отримання доказів у межах міжнародного співробітництва.

Короткий підсумок

За ст. 84 КПК **доказ – це фактичні дані**, отримані у передбаченому КПК порядку і придатні для встановлення юридично значущих обставин.

КПК передбачає **чотири процесуальні джерела доказів**:

показання → речові докази → документи → висновки експертів.

Не є самостійними джерелами доказів:

- слідчі дії;
- протоколи як окрема п'ята категорія;
- пояснення за загальним правилом;

- «електронні докази» як самостійний п’ятий вид.

Електронна інформація залежно від її природи зазвичай належить до **документів**, а іноді може мати ознаки речового доказу.

Формула для запам’ятовування

ДОКАЗ = фактичні дані + належне процесуальне джерело + належний суб’єкт + законний порядок отримання і фіксації.

4 джерела: П–Р–Д–Е

П – показання

Р – речові докази

Д – документи

Е – експертний висновок

І головна тестова межа:

інформація ≠ автоматично доказ;

слідча дія ≠ джерело доказу;

документ у справі ≠ автоматично документ-доказ.

Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні

Предмет доказування у кримінальному провадженні – це сукупність обставин, які відповідно до закону необхідно встановити для правильного вирішення кримінального провадження.

Основний перелік таких обставин закріплений у **ч. 1 ст. 91 КПК України**. Чинна редакція КПК України – з урахуванням змін та рішення КСУ від 21 липня 2026 року.

Стаття 91 містить **сім груп обставин**, що підлягають доказуванню.

Подія кримінального правопорушення

Підлягають доказуванню:

- **час**;
- **місце**;
- **спосіб**;
- інші обставини вчинення кримінального правопорушення.

Йдеться про встановлення фактичної картини події:

- чи відбулася вона взагалі;
- коли і де;
- яким способом;
- із застосуванням яких засобів;
- за яких умов;
- яка послідовність дій.

Поняття «подія кримінального правопорушення» ширше, ніж окрема дія обвинуваченого.

Наприклад, при розслідуванні вбивства потрібно встановити не лише сам факт заподіяння смерті, а й:

- час смерті;
- місце;
- спосіб;
- знаряддя;
- характер ушкоджень;
- обстановку вчинення.

Тестова пастка: час, місце і спосіб прямо названі у п. 1 ч. 1 ст. 91, але перелік **не є вичерпним**, оскільки закон вказує також на «інші обставини вчинення кримінального правопорушення».

Винуватість обвинуваченого

Друга група включає:

- **винуватість обвинуваченого**;
- форму вини;
- мотив;
- мету вчинення кримінального правопорушення.

Отже, доказуванню підлягає не тільки факт:

«саме ця особа вчинила діяння»,

а й її психічне ставлення до нього.

Необхідно встановити:

- умисел чи необережність;
- вид умислу або необережності, якщо це має значення для кваліфікації;
- мотив;
- мету, якщо вони є конструктивною або кваліфікуючою ознакою складу.

При цьому **відсутність обов'язкового мотиву чи мети**, якщо вони входять до складу кримінального правопорушення, означає недоведеність відповідного складу.

Наприклад:

- для крадіжки необхідна корислива спрямованість;
- для геноциду – спеціальний намір знищити захищену групу;
- для низки службових злочинів – спеціальна мета одержання неправомірної вигоди.

Вид і розмір шкоди та процесуальні витрати

Третя група охоплює:

- **вид шкоди**;
- **розмір шкоди**, завданої кримінальним правопорушенням;
- **розмір процесуальних витрат**.

Шкода може бути:

- майновою;
- фізичною;
- моральною;

- іншою, якщо вона має правове значення.

Розмір шкоди може впливати на:

- кримінально-правову кваліфікацію;
- визначення ступеня тяжкості;
- вирішення цивільного позову;
- застосування спеціальної конфіскації;
- відшкодування шкоди потерпілому.

Процесуальні витрати також входять до предмета доказування.

Це важлива тестова деталь: вони не є лише «технічним» питанням виконання вироку.

Обставини, що впливають на тяжкість та покарання

Четверта група включає обставини, які:

- впливають на **ступінь тяжкості** кримінального правопорушення;
- характеризують **особу обвинуваченого**;
- **обтяжують покарання**;
- **пом'якшують покарання**;
- **виключають кримінальну відповідальність**;
- є підставою **закриття кримінального провадження**.

До даних про особу можуть належати, залежно від конкретного провадження:

- вік;
- стан здоров'я;
- сімейний стан;
- наявність утриманців;
- попередні судимості;
- поведінка до та після вчинення правопорушення;
- інші характеристики, що мають правове значення.

Не будь-яка біографічна інформація підлягає доказуванню – лише та, що **має значення для конкретного процесуального рішення**.

Обставини, що виключають кримінальну відповідальність

До них належать, зокрема, обставини, які свідчать про відсутність кримінальної протиправності діяння або виключають можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Наприклад, залежно від фабули:

- необхідна оборона;
- крайня необхідність;
- фізичний або психічний примус;
- виконання наказу чи розпорядження;
- інші обставини, передбачені кримінальним законом.

Це означає, що сторона обвинувачення не може обмежитися доведенням лише формальних ознак діяння, якщо матеріали справи вказують на можливе існування обставини, що виключає кримінальну протиправність.

Обставини, що є підставою для закриття провадження

Стаття 91 окремо охоплює обставини, які можуть призвести до закриття кримінального провадження.

Їх слід співвідносити насамперед зі **ст. 284 КПК України**.

До них можуть належати, залежно від конкретної підстави:

- відсутність події кримінального правопорушення;
- відсутність складу кримінального правопорушення;
- набрання чинності законом, яким скасована кримінальна протиправність діяння;
- смерть особи у передбачених законом випадках;
- інші підстави, встановлені ст. 284 КПК.

Обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання

П'ятий пункт ч. 1 ст. 91 окремо вимагає доказування обставин, які є підставою для:

- **звільнення від кримінальної відповідальності**;
- **звільнення від покарання**.

Це не тотожне обставинам, що виключають кримінальну відповідальність.

Наприклад:

необхідна оборона → кримінальна протиправність відсутня;

дійове каяття або закінчення строків давності за передбачених КК умов → кримінальне правопорушення могло бути вчинене, але виникає підстава для звільнення від відповідальності.

Тому ці групи не можна змішувати.

Обставини щодо спеціальної конфіскації

Шостий пункт ст. 91 передбачає доказування обставин, які підтверджують, що гроші, цінності або інше майно, яке може підлягати спеціальній конфіскації:

- одержані внаслідок кримінального правопорушення;
- є доходами від такого майна;
- призначалися або використовувалися для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення;
- використовувалися для фінансування чи матеріального забезпечення кримінального правопорушення;
- були винагородою за його вчинення;
- є предметом кримінального правопорушення;
- підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя його вчинення.

Цей пункт необхідно співвідносити зі **ст. 96-1–96-2 КК України**, які визначають сутність і випадки застосування спеціальної конфіскації.

Отже, для спеціальної конфіскації недостатньо встановити:

«майно належить обвинуваченому».

Потрібно довести передбачений законом **зв'язок майна з кримінальним правопорушенням**.

Предмет кримінального правопорушення ↔ знаряддя ↔ доходи

Для тестів важливо розрізняти:

предмет кримінального правопорушення – те, щодо чого безпосередньо вчинялося кримінально протиправне діяння;

знаряддя або засіб – те, за допомогою чого кримінальне правопорушення було вчинено;

кримінальні доходи – майно, одержане внаслідок кримінального правопорушення або від використання такого майна.

Усі ці категорії за передбачених КК умов можуть мати значення для спеціальної конфіскації.

Обставини щодо юридичної особи

Сьомий пункт ч. 1 ст. 91 у чинній редакції передбачає доказування:

обставин, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру та спеціальної конфіскації.

Це важлива актуальна деталь: у 2024 році п. 7 був змінений Законом № 4111-IX і тепер прямо охоплює також **спеціальну конфіскацію щодо юридичної особи**.

Що саме доказується щодо юридичної особи

Це питання потрібно вирішувати у взаємозв'язку зі **ст. 96-3 КК України**.

У чинній редакції КК підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру можуть бути, зокрема:

- вчинення визначеного законом кримінального правопорушення її уповноваженою особою **від імені та в інтересах юридичної особи**;
- у встановлених законом випадках – незабезпечення виконання покладених законом чи установчими документами обов'язків щодо запобігання корупції;
- інші прямо передбачені ст. 96-3 КК фактичні підстави.

Після змін 2024 року КК також передбачає випадки застосування заходів до юридичної особи **незалежно від притягнення конкретної фізичної особи до кримінальної відповідальності**, якщо встановлено передбачені законом фактичні обставини.

Тому в таких провадженнях предмет доказування виходить за межі лише вини конкретної фізичної особи.

Предмет доказування не обмежується лише ст. 91

Стаття 91 встановлює **загальний предмет доказування**.

Однак у спеціальних видах кримінального провадження КПК може встановлювати додаткові обставини.

Наприклад, спеціальний предмет доказування виникає у провадженнях:

- щодо неповнолітніх;
- щодо застосування примусових заходів медичного характеру;
- щодо юридичної особи;
- у провадженнях щодо спеціальної конфіскації;
- в інших спеціальних процедурах.

Тому для правильної відповіді на тест потрібно перевіряти:

загальна ст. 91 + спеціальна норма відповідного виду провадження.

Предмет доказування ↔ межі доказування

Ці поняття не тотожні.

Предмет доказування відповідає на питання:

що потрібно встановити?

Межі доказування:

який обсяг доказів необхідний, щоб ці обставини були встановлені з потрібним ступенем переконливості?

Стаття 91 прямо визначає саме **предмет**, а достатність сукупності доказів оцінюється вже через ст. 94 КПК.

Доказування як процес

Частина 2 ст. 91 прямо встановлює:

доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Тобто доказування має три взаємопов'язані компоненти:

збирання → перевірка → оцінка.

Збирання саме по собі не завершує процес доказування.

Наприклад:

- свідка допитали → доказ отримано;
- його показання зіставили з відеозаписом і речовими доказами → перевірка;
- зробили висновок про належність, допустимість, достовірність і достатність → оцінка.

Стаття 91 ↔ стаття 92 КПК

Необхідно розрізняти:

ст. 91 → ЩО доказується;

ст. 92 → ХТО зобов'язаний це доводити.

За загальним правилом обов'язок доказування обставин ст. 91 покладається на:

- слідчого;
- прокурора;
- у встановлених КПК випадках – потерпілого.

Окремо ч. 2 ст. 92 встановлює, що сторона, яка подає відповідний доказ, доводить:

- його належність;
- допустимість;
- дані щодо розміру процесуальних витрат;
- обставини, які характеризують обвинуваченого.

Обвинувальний ухил неприпустимий

Предмет доказування включає не лише обставини, що підтверджують обвинувачення.

Прокурор і слідчий повинні встановлювати також:

- виправдувальні обставини;
- обставини, що пом'якшують відповідальність;
- обставини, що виключають кримінальну відповідальність;
- підстави закриття провадження;
- підстави звільнення від відповідальності або покарання.

Це випливає із самої конструкції ст. 91.

Тому **помилковою** є тестова відповідь: «Предмет доказування становлять лише обставини, що підтверджують винуватість особи».

Не всі обставини мають однакове значення у кожній справі

Загальний перелік ст. 91 універсальний, але фактичний обсяг доказування залежить від конкретного кримінального провадження.

Наприклад:

- мотив може не впливати на кваліфікацію конкретного необережного кримінального правопорушення;
- спеціальна конфіскація не постає, якщо відповідного майна немає;
- заходи щодо юридичної особи не перевіряються, якщо відсутні законні підстави для такого провадження.

Але якщо певна обставина має правове значення для рішення, вона повинна бути належно встановлена.

Типові тестові пастки ЄДКІ

- **Предмет доказування містить шість груп обставин** – неправильно: чинна ч. 1 ст. 91 містить **сім пунктів**.
- **Мотив і мета не входять до предмета доказування** – неправильно.
- **Процесуальні витрати не доказуються, бо вирішуються вже після вироку** – неправильно.
- **Спеціальна конфіскація застосовується лише тому, що майно належить обвинуваченому** – неправильно; потрібний передбачений законом зв'язок майна зі злочином.
- **Пункт 7 ст. 91 стосується лише заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи** – застаріло: після змін 2024 року він прямо включає також **спеціальну конфіскацію**.

- **Предмет доказування обмежується ст. 91 КПК** – неправильно для спеціальних проваджень.
- **Доказування = лише збирання доказів** – неправильно: **збирання + перевірка + оцінка**.
- **Обвинувачення повинно доказувати лише винуватість** – неправильно; ст. 91 включає також виправдувальні, пом'якшуючі та інші юридично значущі обставини.
- **Обставини, що виключають кримінальну відповідальність, і підстави звільнення від кримінальної відповідальності – одне й те саме** – неправильно.

Короткий підсумок

Частина 1 ст. 91 КПК встановлює **сім груп обставин**, що підлягають доказуванню:

- подія кримінального правопорушення;
- винуватість, форма вини, мотив і мета;
- вид і розмір шкоди та процесуальні витрати;
- обставини щодо тяжкості, особи обвинуваченого, пом'якшення/обтяження, виключення відповідальності та закриття провадження;
- підстави звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;
- обставини щодо майна, яке може підлягати спеціальній конфіскації;
- підстави застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру **та спеціальної конфіскації**.

Доказування, відповідно до ч. 2 ст. 91, складається з:

збирання → перевірки → оцінки доказів.

Формула для запам'ятовування

91 КПК = П–В–Ш–О–З–М–Ю

П – подія

В – винуватість

Ш – шкода + процесуальні витрати

О – обставини щодо тяжкості, особи, покарання, виключення відповідальності/закриття

З – звільнення від відповідальності або покарання

М – майно для спеціальної конфіскації

Ю – юридична особа: заходи кримінально-правового характеру + спеціальна конфіскація

І найкоротша процесуальна формула:

ст. 91 = ЩО доказуємо;

ст. 92 = ХТО доказує;

ст. 93 = ЯК збираємо;

ст. 94 = ЯК оцінюємо.

Належність, допустимість, достовірність і достатність доказів

Оцінка доказів у кримінальному провадженні здійснюється за правилами **ст. 94 КПК України**.

Слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд оцінюють:

- **кожний окремий доказ** – з точки зору **належності, допустимості та достовірності**;
- **сукупність зібраних доказів** – з точки зору **достатності та взаємозв'язку** для прийняття відповідного процесуального рішення.

Жоден доказ **не має наперед встановленої сили**.

Отже, базова матриця:

належність → про що свідчить доказ;

допустимість → як доказ отримано;

достовірність → чи можна довіряти його змісту;

достатність → чи вистачає сукупності доказів для відповідного висновку.

Належність доказів

Відповідно до **ст. 85 КПК**, належними є докази, які прямо або непрямо підтверджують:

- існування обставин, що підлягають доказуванню;
- відсутність таких обставин;
- інші обставини, що мають значення для кримінального провадження;
- достовірність або недостовірність інших доказів;
- можливість або неможливість використання інших доказів.

Таким чином, належність характеризує **зв'язок доказової інформації з предметом конкретного кримінального провадження**.

Головне питання:

Чи допомагає цей доказ установити юридично значущу обставину?

Прямі та непрямі докази

Стаття 85 прямо допускає як:

- **пряме**;
- так і **непряме**

підтвердження відповідних обставин.

Прямий доказ безпосередньо вказує на обставину, що доказується.

Наприклад:

свідок стверджує, що **безпосередньо бачив момент нанесення удару**.

Непрямий доказ підтверджує проміжний факт, з якого у взаємозв'язку з іншими обставинами можна зробити висновок про факт, що доказується.

Наприклад:

- відбитки особи на знарядді;

- відеозапис її перебування неподалік;
- сліди крові потерпілого на її одязі.

Сам по собі непрямий доказ не є «слабким» або «неналежним».

Непрямий доказ може бути належним.

Докази щодо інших доказів також можуть бути належними

Належність не обмежується доказуванням самої події злочину або винуватості.

Стаття 85 прямо охоплює докази, які дозволяють встановити:

- достовірність іншого доказу;
- недостовірність іншого доказу;
- можливість його використання;
- неможливість його використання.

Наприклад:

свідок стверджує, що бачив подію з вікна.

Інший доказ установлює, що:

- у цей час було темно;
- огляд перекривала будівля;
- свідок перебував в іншому місці.

Такий доказ є належним, хоча безпосередньо не встановлює винуватості обвинуваченого.

Належність ≠ достатність

Один доказ може бути цілком **належним**, але його самого може бути недостатньо для висновку про винуватість.

Наприклад:

відбиток пальця особи у квартирі потерпілого може бути належним доказом.

Однак якщо особа:

- регулярно перебувала там раніше;
- мала законний доступ до приміщення,

цей доказ сам по собі може не бути достатнім для доведення участі у конкретному злочині.

Отже:

належний ≠ достатній.

Допустимість доказу

Відповідно до **ч. 1 ст. 86 КПК**, доказ є допустимим, якщо він **отриманий у порядку, встановленому КПК України**.

Допустимість характеризує **процесуальну законність походження доказу**.

Головне питання:

Чи законним способом отриманий і введений у кримінальне провадження цей доказ?

Наслідок недопустимості

Частина 2 ст. 86 встановлює категоричне правило:

недопустимий доказ:

- **не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень**;
- на нього **не може посилатися суд**, ухвалюючи судове рішення.

Отже, недопустимість – це не просто зменшення «ваги» доказу.

Якщо доказ юридично визнаний недопустимим, він **виключається з доказової основи рішення**.

Що перевіряється при допустимості

У практичному алгоритмі необхідно перевірити:

- **належного суб'єкта** отримання доказу;
- наявність передбачених законом **підстав** для процесуальної дії;
- дотримання встановленого **порядку**;
- необхідний дозвіл слідчого судді, якщо він потрібний;
- дотримання прав учасників;
- належну процесуальну фіксацію;
- відсутність істотного порушення прав і свобод людини.

Наприклад:

належну інформацію про зберігання предмета у житлі отримано внаслідок незаконного обшуку → інформація може бути належною за змістом, але доказ – недопустимим.

Належність ↔ допустимість

Верховний Суд наголошує, що ці критерії не можна змішувати:

- **належність** – внутрішня змістова властивість доказу;
- **допустимість** – зовнішня процесуальна властивість, пов'язана з порядком його отримання.

Тому можливі ситуації:

належний + допустимий → може використовуватися;

належний + недопустимий → не може використовуватися;

неналежний + формально законно отриманий → не допомагає встановити обставини цього провадження.

Особливо важливо:

допустимість доказу не означає автоматично його достовірності чи переконливості.

Достовірність доказу

КПК не містить окремої статті з легальним визначенням поняття **«достовірність доказу»**, але ст. 94 прямо називає достовірність серед критеріїв оцінки кожного доказу.

Достовірність означає можливість визнати відомості, які містяться у доказі, **такими, що правильно відображають відповідні фактичні обставини**.

Головне питання:

Чи можна довіряти цій інформації?

Що враховується при оцінці достовірності

Залежно від виду доказу оцінюються:

- джерело інформації;
- умови її сприйняття;
- умови фіксації;
- послідовність показань;
- внутрішні суперечності;
- відповідність іншим доказам;
- можливість помилки;
- можливість свідомого викривлення;
- цілісність матеріального або електронного носія;
- методика експертного дослідження;
- компетентність експерта.

Наприклад, показання свідка можуть бути:

- належними;
- допустимими;

але **недостовірними**, якщо встановлено, що він фізично не міг бачити подію, про яку повідомляє.

З'ясування достовірності показань свідка

Стаття 96 КПК спеціально дозволяє сторонам ставити свідку запитання щодо:

- його можливості сприймати факти, про які він дає показання;
- інших обставин, що можуть мати значення для оцінки достовірності показань.

Отже, питання:

- де стояв свідок;
- яка була відстань;
- яке було освітлення;
- чи мав він проблеми із зором;
- скільки часу спостерігав подію

можуть мати безпосереднє значення саме для **достовірності**.

Допустимий ≠ достовірний

Це одна з найважливіших тестових меж.

Наприклад, свідок:

- належно допитаний;

- із дотриманням усіх процесуальних гарантій.

Отже, його показання можуть бути **допустимими**.

Але якщо він:

- помиляється;
- суперечить сам собі;
- не міг сприймати подію,

вони можуть бути визнані **недостовірними**.

Тому:

законно отриманий доказ ≠ правдивий доказ.

Достатність доказів

Достатність оцінюється **не щодо одного доказу, а щодо сукупності зібраних доказів**.

Стаття 94 КПК прямо встановлює:

кожний доказ оцінюється щодо:

- належності;
- допустимості;
- достовірності;

а **сукупність доказів** – щодо:

- достатності;
- взаємозв'язку

для прийняття відповідного процесуального рішення.

Головне питання:

Чи дозволяє вся сукупність належних, допустимих і достовірних доказів прийняти конкретне процесуальне рішення?

Достатність завжди залежить від процесуального рішення

Не існує універсальної кількості доказів, яка завжди є достатньою.

Не можна встановити правило:

«два докази достатньо, один – недостатньо».

Значення має:

- зміст доказів;
- їхня якість;
- взаємозв'язок;
- характер обставини;
- процесуальне рішення, яке має бути прийняте.

Тому один дуже переконливий доказ у сукупності з установленими обставинами може мати значно більше значення, ніж значна кількість слабких або суперечливих матеріалів.

Достатність ↔ стандарт доказування

Особливо високі вимоги до достатності виникають при ухваленні **обвинувального вироку**.

Відповідно до принципу презумпції невинуватості, винуватість особи має бути доведена **поза розумним сумнівом**.

Це означає, що сукупність встановлених обставин повинна виключати обґрунтовані альтернативні версії події, які свідчили б про невинуватість особи.

Водночас на інших стадіях кримінального провадження закон може вимагати інший ступінь доказової обґрунтованості, наприклад:

- **обґрунтована підозра**;
- достатні підстави вважати;
- достатні підстави для проведення певної процесуальної дії.

Отже:

достатність завжди оцінюється для конкретного процесуального рішення.

Взаємозв'язок доказів

Стаття 94 вимагає оцінювати сукупність не тільки щодо достатності, а й щодо **взаємозв'язку**.

Це означає необхідність перевірити:

- чи підтверджують докази один одного;
- чи суперечать вони один одному;
- чи утворюють послідовну систему;
- чи залишають невирішені суттєві суперечності.

Особливо важливий взаємозв'язок при використанні **непрямих доказів**.

Система непрямих доказів повинна дозволяти зробити логічно обґрунтований висновок про обставину, що доказується.

Оцінка доказів за внутрішнім переконанням

Стаття 94 визначає, що:

- слідчий;
- прокурор;
- слідчий суддя;
- суд

оцінюють докази **за своїм внутрішнім переконанням**, яке повинно ґрунтуватися на:

- всебічному;
- повному;
- неупередженому

дослідженні всіх обставин кримінального провадження та здійснюватися **з дотриманням закону**.

Внутрішнє переконання не означає:

«можна вирішити на власний розсуд без обґрунтування».

Воно має формуватися шляхом **раціонального аналізу доказів у передбаченій законом процедурі**.

Жоден доказ не має наперед встановленої сили

Частина 2 ст. 94 містить принципове правило:

жоден доказ не має наперед встановленої сили.

Тому не існує автоматичної ієрархії:

висновок експерта > показання свідка > документ.

Суд повинен оцінити кожен доказ самостійно та у взаємозв'язку з іншими.

Визнання вини ≠ «цариця доказів»

Навіть зізнання обвинуваченого не звільняє суд від обов'язку оцінити:

- його добровільність;
- достовірність;
- узгодженість із іншими матеріалами.

Кримінальний процес України не допускає системи формальних доказів, де певне джерело автоматично визначає результат справи.

Висновок експерта також не має переваги

Висновок експерта:

- є самостійним процесуальним джерелом;
- ґрунтується на спеціальних знаннях;

але відповідно до ст. 94 і ст. 101 КПК також оцінюється поряд з іншими доказами.

Отже:

«експерт сказав» ≠ суд зобов'язаний погодитися.

Хто доказує належність і допустимість

Частина 2 ст. 92 КПК встановлює спеціальне правило:

обов'язок доказування:

- **належності**;
- **допустимості**

доказу покладається на **сторону, яка його подає**.

Тому не можна автоматично вважати, що обов'язок обґрунтувати допустимість будь-якого доказу завжди лежить виключно на прокуророві.

Якщо доказ подає сторона захисту – вона також має обґрунтувати його належність та допустимість.

Коли вирішується питання допустимості

За **ч. 1 ст. 89 КПК** загальне правило таке:

суд вирішує питання допустимості доказів **під час їх оцінки в нарадчій кімнаті при ухваленні судового рішення**.

Але є важливий виняток.

Очевидна недопустимість

Якщо під час судового розгляду встановлено **очевидну недопустимість** доказу, суд визнає його недопустимим одразу.

Наслідок:

- доказ не досліджується;
- або його дослідження припиняється, якщо вже розпочалося.

Отже:

звичайне спірне питання допустимості → вирішується у нарадчій кімнаті; очевидна недопустимість → може бути встановлена вже під час судового розгляду.

Хто може заявити про недопустимість

Під час судового розгляду право подавати відповідне клопотання або заперечувати проти нього мають:

- сторони кримінального провадження;
- потерпілий;
- представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Преюдиціальне значення щодо допустимості

Стаття 90 КПК встановлює спеціальне правило.

Якщо рішенням:

- національного суду;
- або міжнародної судової установи,

яке набрало законної сили, встановлено **порушення прав людини і основоположних свобод**, таке рішення має **преюдиціальне значення** для суду, який вирішує питання про допустимість доказів.

Тобто повторно доводити встановлений таким рішенням факт відповідного порушення для питання допустимості не потрібно.

Чотири критерії не можна підміняти один одним

Найкраще це видно на прикладі.

Свідок стверджує:

«Я бачив, як А завдав удару Б».

Належність:
так – інформація стосується події та винуватості.

Допустимість:
перевіряємо, чи показання отримані у передбаченому КПК порядку.

Достовірність:
чи справді свідок міг бачити подію і чи правдиво її описує.

Достатність:
чи достатньо цього та інших доказів у сукупності, щоб зробити необхідний процесуальний висновок.

Тому один доказ одночасно може бути:

належним + допустимим + недостовірним.

Або:

належним + достовірним за змістом, але недопустимим через істотне порушення порядку його отримання.

Типові тестові пастки ЄДКІ

- **Належність характеризує законність способу отримання доказу** – ні; це допустимість.
- **Допустимість показує, чи відповідає інформація дійсності** – ні; це питання достовірності.
- **Достатність оцінюється щодо кожного окремого доказу** – ні; ст. 94 говорить про **сукупність доказів**.
- **Непрямий доказ є неналежним** – ні.
- **Допустимий доказ автоматично є достовірним** – ні.
- **Належний, але недопустимий доказ може бути використаний, якщо він переконливий** – ні.
- **Висновок експерта має наперед встановлену силу** – ні.
- **Визнання вини обвинуваченим має перевагу перед іншими доказами** – ні.
- **Питання допустимості завжди вирішується тільки у вироку** – ні; очевидно недопустимий доказ може бути виключений під час судового розгляду.
- **Обов'язок доведення допустимості доказу завжди покладається на прокурора** – ні; за ч. 2 ст. 92 – на **сторону, яка подає доказ**.
- **Широкий масив доказів автоматично означає їх достатність** – ні; значення мають якість та взаємозв'язок.
- **Суд може надати певному виду доказів заздалегідь більшу юридичну силу** – ні; ч. 2 ст. 94 це прямо виключає.

Короткий підсумок

Статті 85, 86 і 94 КПК формують основну систему оцінки доказів.

Належність – доказ прямо або непрямо стосується обставин, що мають значення для провадження.

Допустимість – доказ отриманий у порядку, встановленому КПК.

Достовірність – інформація в доказі заслуговує на довіру і правильно відображає фактичні обставини.

Достатність – сукупність доказів дозволяє прийняти відповідне процесуальне рішення.

Кожний доказ оцінюється щодо:

належності + допустимості + достовірності.

Сукупність доказів – щодо:

достатності + взаємозв'язку.

Жоден доказ **не має наперед встановленої сили**.

Формула для запам'ятовування

Н–Д–Д → окремий доказ

Д–В → сукупність доказів

Н – належний: **«про те?»**

Д – допустимий: **«законно отриманий?»**

Д – достовірний: **«правда?»**

Д – достатній: **«вистачає?»**

В – взаємозв'язок: **«узгоджується з іншими?»**

Найкоротша тестова формула:

належність = зміст;

допустимість = процедура;

достовірність = правдивість;

достатність = сукупність.

Недопустимість доказів унаслідок істотного порушення прав та свобод людини

Загальне правило допустимості закріплене у **ст. 86 КПК України**: доказ є допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК. Недопустимий доказ не може використовуватися при прийнятті процесуальних рішень, а суд не може посилатися на нього у своєму рішенні.

Стаття **87 КПК** встановлює спеціальну підставу недопустимості – отримання доказу **внаслідок істотного порушення прав та свобод людини**, гарантованих Конституцією України, законами України та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Основна формула:

процесуальне порушення ≠ автоматично недопустимість;

істотне порушення фундаментального права + причинний зв'язок з отриманням доказу → недопустимість за ст. 87 КПК.

Загальна конструкція ч. 1 ст. 87 КПК

Недопустимими є дві групи доказів:

- докази, **безпосередньо отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини**;
- **інші докази, здобуті завдяки інформації**, отриманій унаслідок такого істотного порушення.

Таким чином, ст. 87 охоплює не лише первинно незаконно отриманий доказ, а й похідну доказову інформацію.

Саме на цій конструкції ґрунтується український аналог доктрини **«плодів отруєного дерева»**.

Не будь-яке порушення КПК тягне недопустимість

Верховний Суд послідовно наголошує: ст. 87 КПК застосовується **не до будь-якого формального порушення процесуального закону**, а до такого порушення, яке зачіпає фундаментальні права і свободи людини та є настільки істотним, що обумовлює виключення доказу.

Тому суд має встановити:

- **яке саме право було порушено**;
- у чому полягає порушення;
- чому воно є **істотним**;
- яким чином воно пов'язане з отриманням конкретного доказу.

У практиці ККС ВС окремо підкреслюється, що суд не може просто констатувати «порушення КПК» і на цій підставі виключити доказ: необхідний аналіз **впливу порушення на фундаментальні права особи**.

Процесуальна помилка ⇔ істотне порушення прав людини

Наприклад:

- технічна неточність у протоколі сама по собі не обов'язково робить доказ недопустимим;
- натомість проведення обшуку житла без необхідного судового дозволу без законних підстав для невідкладного проникнення безпосередньо зачіпає **право на недоторканність житла**.

Отже, необхідно оцінювати **не формальність порушення, а його сутність і наслідки для прав людини**.

Істотні порушення, прямо названі у ч. 2 ст. 87 КПК

Частина 2 містить перелік діянь, які суд **зобов'язаний** визнати істотними порушеннями прав людини.

Процесуальна дія без необхідного дозволу суду

Істотним порушенням є:

здійснення процесуальної дії, яка потребує попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов.

Наприклад, залежно від конкретних умов:

- обшук житла без ухвали слідчого судді;
- втручання у приватне спілкування без необхідного дозволу;
- вихід за суттєві межі наданого судом дозволу.

Ключове слово – **суттєвих умов**.

Не кожне відхилення від тексту ухвали автоматично означає недопустимість: необхідно визначити, чи було порушено саме істотну умову судового дозволу.

Катування або жорстоке поводження

Безумовно істотним є отримання доказів унаслідок:

- **катування**;

- жорстокого поводження;
- нелюдського поводження;
- такого, що принижує гідність, поводження;
- погрози застосування такого поводження.

Це одна з найсуворіших доказових заборон.

Наприклад:

зізнання отримано після побиття або погроз катуванням → недопустимий доказ.

Не має значення, чи виявилося таке зізнання фактично правдивим.

Порушення права на захист

Стаття 87 прямо називає **порушення права особи на захист** істотним порушенням.

Це може мати місце, зокрема, коли:

- захисник є обов'язковим, але процесуальна дія проводиться без нього;
- особі фактично перешкоджають скористатися допомогою захисника;
- процесуальна поведінка органу розслідування спрямована на обхід гарантій підозрюваного.

Однак сам факт будь-якого процесуального дефекту, пов'язаного із захисником, потрібно оцінювати з урахуванням конкретного змісту порушеного права.

Право не свідчити проти себе

Істотним порушенням є отримання показань або пояснень від особи, яка:

- не була повідомлена про право **відмовитися від давання показань**;
- не була повідомлена про право **не відповідати на запитання**;
- або показання отримано з порушенням уже реалізованого нею права.

Це процесуальне втілення принципу **nemo tenetur se ipsum accusare – ніхто не зобов'язаний свідчити проти себе**.

Отже:

особа добровільно дала показання після належного роз'яснення права → доказ може бути допустимим;

право не роз'яснено або його реалізацію фактично заблоковано → ст. 87.

Порушення права на перехресний допит

Частина 2 ст. 87 прямо називає порушення **права на перехресний допит** істотним порушенням.

Це тісно пов'язано із:

- принципом змагальності;
- безпосередністю дослідження показань;
- правом обвинуваченого поставити питання свідкам обвинувачення.

Водночас це правило застосовується у взаємозв'язку зі спеціальними винятками КПК, зокрема щодо:

- показань, отриманих за ст. 225;
- показань з чужих слів за ст. 97;
- особливостей провадження в умовах воєнного стану.

Перелік ч. 2 ст. 87 не є вичерпним

Формулювання **«зокрема»** означає, що суд може визнати істотними й інші порушення фундаментальних прав, навіть якщо вони прямо не перелічені у пунктах ч. 2.

ККС ВС також підкреслював, що перелік у ст. 87 є орієнтиром щодо характеру порушень фундаментальних гарантій, але не вичерпує всіх можливих ситуацій.

Тому неправильне твердження: «Доказ може бути визнаний недопустимим за ст. 87 лише у п'яти випадках, прямо названих ч. 2».

Спеціальні випадки ч. 3 ст. 87 КПК

Частина 3 додатково прямо визначає окремі категорії недопустимих доказів.

Показання свідка, який надалі став підозрюваним або обвинуваченим

Недопустимими є докази, отримані:

з показань свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому самому кримінальному провадженні.

Сенс цієї заборони – не дозволити органу досудового розслідування обходити гарантії підозрюваного шляхом:

спочатку допитати особу як свідка, поклавши на неї обов'язок давати показання, а потім використати ці показання проти неї після повідомлення про підозру.

Це одна з типових тестових ситуацій ЄДКІ.

Повноваження, не передбачені КПК

Недопустимими є також докази, отримані після початку кримінального провадження шляхом реалізації органами досудового розслідування або прокуратури **повноважень, не передбачених КПК**, для забезпечення розслідування кримінальних правопорушень.

Тобто після початку кримінального провадження доказування має здійснюватися саме через **процесуальні механізми КПК**, а не через створення альтернативної процедури збирання доказів.

Недопущення адвоката до обшуку

Частина 3 прямо передбачає недопустимість доказів, отриманих під час виконання ухвали про обшук житла чи іншого володіння особи **у зв'язку з недопущенням адвоката до цієї слідчої дії**.

Це не означає, що слідчий у кожному випадку зобов'язаний чекати адвоката необмежений час.

Ключовим є саме **недопущення адвоката**, який прибув і має законне право брати участь у слідчій дії.

Ухвала на обшук без повної технічної фіксації судового засідання

Недопустимими є докази, отримані під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння, якщо така ухвала була постановлена слідчим суддею **без проведення повної технічної фіксації відповідного судового засідання**.

Це спеціальна імперативна підстава.

Первинний і похідний доказ

Частина 1 ст. 87 встановлює принципову конструкцію:

якщо істотне порушення прав людини стало джерелом інформації, завдяки якій отримано інші докази, питання недопустимості поширюється і на ці похідні докази.

Наприклад:

- незаконним примусом отримано від підозрюваного інформацію про місце приховання предмета;
- лише завдяки цій інформації слідство знайшло цей предмет.

Потрібно оцінювати не тільки первинне зізнання, а й **похідний речовий доказ**.

Причинний зв'язок є обов'язковим

Але похідний доказ не стає недопустимим просто тому, що у справі раніше було допущено якесь порушення.

Потрібно встановити:

саме завдяки незаконно отриманій інформації було здобуто наступний доказ.

Верховний Суд виходить із необхідності встановлення реального причинного зв'язку між порушенням фундаментального права та отриманням доказової інформації.

Отже:

порушення + доказ, який виник незалежно від нього → не автоматична недопустимість;
порушення → інформація → саме завдяки їй отримано наступний доказ → перевіряємо похідну недопустимість.

Ст. 87 ↭ ст. 89 КПК

Стаття 87 відповідає на питання:

коли доказ є недопустимим через істотне порушення прав людини?

Стаття 89:

коли і як суд вирішує питання про його недопустимість?

Загальне правило:

суд вирішує питання допустимості під час оцінки доказів **у нарадчій кімнаті при ухваленні судового рішення**.

Очевидна недопустимість

Якщо під час судового розгляду встановлена **очевидна недопустимість доказу**, суд визнає його недопустимим уже на цій стадії.

Наслідок:

- доказ не досліджується;
- або його дослідження припиняється.

Отже:

спірна допустимість → переважно нарадча кімната;

очевидна недопустимість → виключення під час розгляду.

Стаття 90 КПК – преюдиціальне значення встановленого порушення

Якщо рішенням:

- національного суду;
- або міжнародної судової установи,

яке набрало законної сили, вже встановлено порушення відповідних прав людини, воно має **преюдиціальне значення для суду**, який вирішує питання допустимості доказів.

Це означає, що факт встановленого порушення не потрібно доводити заново в повному обсязі.

Особливості воєнного стану

Частина 5 ст. 87 прямо встановлює:

в умовах воєнного стану положення ст. 87 застосовуються з урахуванням особливостей ст. 615 КПК.

Це дуже важлива сучасна тестова деталь.

Стаття 615 передбачає спеціальний режим здійснення окремих процесуальних дій в умовах воєнного стану, коли внаслідок об'єктивних обставин неможливо діяти за звичайною процедурою.

Отже:

звичайне правило ст. 87 не можна механічно застосовувати без перевірки спеціальних положень ст. 615.

Але воєнний стан **не скасовує загалом вимог допустимості доказів і гарантій прав людини**.

Ст. 87 не є універсальною підставою для будь-якої недопустимості

Потрібно розрізняти:

ст. 86 – загальна вимога законного порядку отримання доказу;

ст. 87 – спеціальна недопустимість через **істотне порушення прав людини**;

ст. 88 – спеціальні обмеження щодо відомостей про особу підозрюваного/обвинуваченого;

ст. 89 – порядок вирішення судом питання допустимості;

ст. 90 – преюдиціальність установлених порушень прав людини.

Тому не кожна недопустимість повинна пояснюватися виключно посиланням на ст. 87.

Формальна незаконність ↔ фундаментальне порушення

Практична модель ККС ВС така:

щоб виключити доказ саме за **ч. 1 ст. 87**, суд має:

- назвати фундаментальне право;
- встановити його порушення;
- визначити істотність;
- встановити причинний зв'язок із отриманням доказу.

ВС прямо застерігає від автоматичної формули: «КПК порушено → доказ недопустимий».

Виключення доказу є серйозним процесуальним наслідком і повинно бути належно обґрунтоване.

Типові тестові пастки ЄДКІ

- **Будь-яке порушення КПК автоматично робить доказ недопустимим за ст. 87** – ні.
- **Стаття 87 застосовується лише до порушень Конституції України** – ні; також закони України та обов'язкові міжнародні договори.
- **Перелік істотних порушень у ч. 2 ст. 87 є вичерпним** – ні; закон використовує формулу **«зокрема»**.
- **Катування впливає лише на достовірність зізнання** – ні; це безпосередня підстава недопустимості.
- **Якщо показання отримано без роз'яснення права мовчати, але вони правдиві, їх можна використати** – ні.
- **Свідчення особи, яка згодом стала підозрюваним у тому самому провадженні, можна використати як звичайні показання свідка** – ні, ч. 3 ст. 87.
- **Недопущення адвоката до обшуку не впливає на допустимість вилучених доказів** – неправильно.
- **Відсутність повної технічної фіксації засідання щодо дозволу на обшук не має доказових наслідків** – неправильно; це окремо передбачено ч. 3 ст. 87.
- **Усі наступні докази після незаконної процесуальної дії автоматично стають недопустимими** – ні; потрібний причинний зв'язок.
- **Питання допустимості завжди вирішується лише у вироку** – ні; очевидно недопустимий доказ виключається під час судового розгляду.
- **Під час воєнного стану ст. 87 не застосовується** – неправильно; застосовується **з урахуванням ст. 615 КПК**.

Короткий підсумок

Стаття 87 КПК встановлює спеціальне правило:

доказ, отриманий унаслідок істотного порушення фундаментального права людини, є недопустимим.

Так само недопустимими можуть бути **похідні докази, отримані завдяки незаконно здобутій інформації**.

Частина 2 прямо називає:

- процесуальну дію без необхідного судового дозволу або з порушенням його суттєвих умов;
- катування та інше заборонене поводження;
- порушення права на захист;

- порушення права не свідчити проти себе;
- порушення права на перехресний допит.

Частина 3 додатково охоплює, зокрема:

- показання особи як свідка, якщо вона надалі стала підозрюваним/обвинуваченим у цьому провадженні;
- використання органами розслідування чи прокуратури не передбачених КПК повноважень;
- недопущення адвоката до обшуку;
- обшук на підставі ухвали, постановленої без повної технічної фіксації відповідного судового засідання.

Формула для запам'ятовування

Ст. 87 = ПРАВО + ІСТОТНІСТЬ + ПРИЧИННИЙ ЗВ'ЯЗОК → НЕДОПУСТИМІСТЬ.

Для ч. 2:

С–К–З–М–П

С – судовий дозвіл порушено

К – катування / жорстоке поводження

З – право на захист

М – право мовчати

П – перехресний допит

І головна тестова межа:

порушено процедуру → ще перевіряємо наслідки;

істотно порушено фундаментальне право і завдяки цьому отримано доказ → ст. 87.

Недопустимість похідних доказів і доктрина «плодів отруєного дерева»

Доктрина **«плодів отруєного дерева»** (*fruit of the poisonous tree*) означає, що недопустимість може поширюватися не лише на доказ, безпосередньо отриманий із істотним порушенням прав людини, а й на **інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій унаслідок такого порушення**.

В українському кримінальному процесі ця ідея прямо закріплена у **ч. 1 ст. 87 КПК України**. Закон визначає недопустимими:

- докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини;
- а також **будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації**, отриманій унаслідок такого порушення.

Основна формула:

незаконне первинне джерело → інформація з нього → похідний доказ → за наявності причинного зв'язку похідний доказ також може бути недопустимим.

Первинний доказ

Первинний доказ – це доказ, безпосередньо отриманий із істотним порушенням прав людини.

Наприклад:

- зізнання, отримане внаслідок катування;
- результат обшуку житла без необхідного судового дозволу;
- показання, отримані з істотним порушенням права на захист.

Саме такий доказ умовно є **«отруєним деревом»**.

Похідний доказ

Похідним є доказ, який:

- не обов'язково отриманий із самостійним процесуальним порушенням;
- але був знайдений або здобутий **саме завдяки інформації з первинного недопустимого доказу**.

Наприклад:

особу незаконно примусили повідомити місце схованки зброї, після чого слідчі знайшли там пістолет.

Умовна схема:

незаконно отримане зізнання → інформація про місце зброї → вилучений пістолет.

Пістолет сам по собі може бути вилучений із дотриманням процесуальної форми, але якщо саме незаконне зізнання було єдиним джерелом інформації про його місцезнаходження, виникає питання про недопустимість і цього похідного доказу.

Головний критерій – причинний зв'язок

Похідний доказ не стає недопустимим автоматично лише тому, що в цьому самому провадженні раніше було отримано інший недопустимий доказ.

Велика Палата Верховного Суду сформулювала ключовий критерій:

необхідно встановити, чи є **достатні підстави вважати, що відповідні відомості не були б отримані за відсутності інформації, здобутої незаконним шляхом**.

Отже, суд повинен встановити логічний ланцюг:

порушення → незаконно отримана інформація → наступна процесуальна дія → похідний доказ.

Якщо такого зв'язку немає, автоматичне виключення наступного доказу є неправильним.

Необхідно встановити джерело походження кожного доказу

ВП ВС підкреслює, що застосування доктрини вимагає встановити **джерело інформації, завдяки якій було здобуто кожний конкретний доказ**.

Отже, недостатньо сказати: «Обшук був незаконним, тому всі наступні докази у справі недопустимі».

Необхідно показати:

- який саме первинний доказ є недопустимим;
- яку інформацію з нього отримали;
- яку процесуальну дію провели завдяки цій інформації;
- який саме доказ був у результаті здобутий.

Доктрина не поширюється на незалежно отримані докази

Якщо певний доказ був отриманий із **самостійного джерела**, яке не пов'язане з первинним порушенням, він не стає недопустимим лише через наявність іншого «отруєного» доказу у справі.

Велика Палата ВС прямо визнавала можливість використання доказів з так званого **незалежного джерела** (*independent source*).

Наприклад:

- незаконно отримане зізнання вказало на місце зберігання речі;
- але паралельно інший свідок незалежно повідомив те саме місце;
- слідчий отримав законну ухвалу і провів процесуальну дію на підставі незалежної інформації.

У такому разі потрібно з'ясувати, **чи справді доказ отримано незалежно від первинного порушення.**

Виняток «незалежного джерела»

Незалежне джерело означає, що доказ:

- міг спочатку бути виявлений через незаконну дію;
- але згодом був отриманий з **іншого, автономного, законного джерела**, не пов'язаного з первинним порушенням.

ВП ВС використовувала цю конструкцію при перегляді кримінальних справ і наголошувала, що докази з незалежних джерел не потрібно автоматично виключати разом із первинно недопустимими.

Основна формула:

незаконне джерело + незалежне законне джерело → можливе збереження допустимості.

«Очищена пляма» / розрив причинного зв'язку

Ще один підхід, який аналізувався Великою Палатою ВС, – умовно **«очищена пляма»** (*purged taint*).

Йдеться про ситуацію, коли між первинним незаконним доказом і наступним доказом відбувається такий **розрив причинно-наслідкового зв'язку**, що наступний доказ уже не можна вважати результатом первинного порушення.

ВП ВС застосовувала цей підхід, зокрема, коли після первинного порушення:

- особа надалі давала показання вже **за участю захисника**;
- процесуальні гарантії були повністю забезпечені;
- наступні свідчення були добровільними;
- вони містили нові деталі;
- матеріали справи не свідчили, що подальша поведінка особи була зумовлена попереднім незаконним впливом.

Тоді первинний незаконний доказ виключався, але наступні докази могли залишатися допустимими.

Компенсаторні процесуальні механізми

ВП ВС у відповідній практиці звертає увагу, що у виняткових випадках подальше повне забезпечення процесуальних гарантій може **нейтралізувати вплив первинного порушення**.

Наприклад:

- первинне зізнання отримано з порушенням права на захист;
- далі особі забезпечено адвоката;
- вона добровільно повторює та деталізує показання;
- обставини не свідчать про продовження впливу первинного порушення.

У такому випадку суд повинен встановити:

чи є наступний доказ самостійним результатом вільної процесуальної поведінки особи, чи все ще є «плодом» первинного порушення.

«Неминуче виявлення»

У міжнародній та порівняльній доктрині використовується також концепція **inevitable discovery – неминучого виявлення**:

доказ, хоча фактично був знайдений завдяки незаконному джерелу, міг би бути прийнятий, якщо обвинувачення доведе, що він **неминуче був би виявлений законними засобами**.

В огляді практики ВП ВС ця концепція згадується як один із можливих винятків, відомих доктрині. Водночас Верховний Суд підкреслює, що будь-які винятки з правила виключення доказів мають **винятковий характер** і повинні бути пов'язані з ефективним відновленням або компенсацією порушених прав.

Для ЄДКІ важливо:

«неминуче виявлення» не є окремою нормою КПК, прямо сформульованою у ст. 87.

Це доктринальний та судово-практичний підхід, тому його не слід подавати як буквальний текст Кодексу.

Первинний доказ має бути недопустимим саме через істотне порушення прав

Для застосування конструкції ч. 1 ст. 87 недостатньо просто знайти будь-яку процесуальну помилку.

Спочатку потрібно встановити:

- істотне порушення права або свободи людини;
- недопустимість первинного доказу за ст. 87.

І лише після цього вирішується питання:

чи здобуто інші докази завдяки інформації з такого первинного доказу.

Отже:

звичайний технічний дефект → не автоматично «отруєне дерево»;

істотне порушення фундаментального права → можливе поширення недопустимості на похідні докази.

Приклад: незаконне зізнання → обшук

Особу внаслідок катування змусили повідомити: «Зброя захована в гаражі».

Після цього слідчий звертається до суду, отримує ухвалу та знаходить зброю.

Формально сам обшук може бути проведений законно.

Але необхідно встановити:

звідки слідству стало відомо про гараж?

Якщо єдине джерело – незаконно отримане зізнання, тоді:

- зізнання → первинний недопустимий доказ;
- відомості про гараж → незаконно здобута інформація;
- зброя → потенційний похідний доказ.

Тоді застосовується ч. 1 ст. 87.

Приклад: незаконне зізнання + незалежний свідок

Та сама ситуація, але ще **до незаконного допиту** незалежний свідок повідомив правоохоронцям:

«Я бачив, як підозрюваний заносив зброю до гаража».

Якщо подальший законний обшук ґрунтувався саме на цій незалежній інформації, а не на незаконному зізнанні, тоді причинний зв'язок між порушенням і вилученням зброї може бути відсутній.

Отже:

первинне зізнання недопустиме;

зброя не обов'язково недопустима.

Приклад: незаконний допит → повторний допит із захисником

Якщо первинні показання особи отримано з порушенням права на захист, вони підлягають виключенню.

Але якщо надалі:

- особі забезпечили захисника;
- належно роз'яснили права;
- вона добровільно дала нові показання;
- з'явилися нові деталі;
- немає ознак продовження примусу,

потрібно окремо встановити:

чи є нові показання похідними від первинного порушення, чи причинний зв'язок уже розірваний.

ВП ВС визнавала можливість другого підходу за відповідних фактичних обставин.

Доктрина не означає автоматичного «обвалу» всієї доказової бази

Це принципова теза.

Якщо один доказ недопустимий, суд не повинен автоматично:

- визнавати недопустимими всі інші докази;
- скасовувати весь результат розслідування.

Необхідно **індивідуально проаналізувати походження кожного наступного доказу**.

ВП ВС саме тому наголошує на необхідності розділити:

- докази, похідні від незаконного джерела;
- докази, отримані автономно.

Похідна недопустимість ⇔ достовірність

Ці поняття не можна змішувати.

Похідний доказ може бути:

- фактично абсолютно правдивим;
- матеріально достовірним.

Наприклад, знайдений пістолет справді є знаряддям злочину.

Але якщо його виявлено лише завдяки інформації, здобутій шляхом істотного порушення прав людини, питання стосується **допустимості**, а не достовірності.

Отже:

«це правда» ≠ «це допустимий доказ».

Похідний доказ ⇔ доказ з іншого джерела

Необхідно ставити два питання:

Звідки правоохоронний орган дізнався про цей доказ?

і

Чи мав він законне незалежне джерело тієї самої інформації?

Якщо:

лише незаконний доказ → похідна недопустимість імовірна;

якщо:

існує автономне законне джерело → необхідно оцінювати незалежність отримання.

Застосування доктрини судом

Суд повинен у рішенні:

- назвати первинний недопустимий доказ;
- встановити порушене право;
- пояснити істотність порушення;
- встановити, які докази є похідними;
- показати причинний зв'язок;
- окремо оцінити докази, отримані незалежно.

Самої фрази:

«доказ є плодом отруєного дерева»

без такого аналізу недостатньо.

Що відбувається після виключення похідних доказів

Після того як первинні та похідні недопустимі докази виключено, суд повинен оцінити **сукупність доказів, що залишилися**.

ВП ВС прямо зазначала: якщо після виключення «отруєних» доказів залишена доказова база є достатньою, саме на ній може ґрунтуватися висновок суду.

Отже:

недопустимий один ланцюг доказів ≠ автоматично недоведеність обвинувачення.

Але якщо після виключення таких доказів обвинувачення більше не доведене поза розумним сумнівом, наслідки мають визначатися відповідно до презумпції невинуватості.

Доктрина і ст. 89 КПК

Питання про допустимість похідного доказу вирішується за загальними правилами **ст. 89 КПК**:

- переважно під час оцінки доказів у нарадчій кімнаті;
- у разі очевидної недопустимості – вже під час судового розгляду.

Оскільки похідна недопустимість часто потребує встановлення складного причинного ланцюга, вона не завжди буде **«очевидною»** на ранній стадії судового розгляду.

Типові тестові пастки ЄДКІ

- **Якщо один доказ недопустимий, усі наступні докази у справі автоматично недопустимі** – ні.
- **Похідний доказ недопустимий лише тоді, коли при його безпосередньому отриманні також порушено КПК** – ні; він може бути процесуально отриманий правильно, але походити від істотного первинного порушення.
- **Для похідної недопустимості причинний зв'язок не має значення** – неправильно; це ключовий критерій.
- **Будь-який доказ, отриманий хронологічно після незаконного доказу, є його «плодом»** – ні.
- **Незалежне джерело може зберегти допустимість доказу** – так, якщо справді доведена його автономність.
- **Повторне отримання того самого доказу завжди автоматично «очищає» первинне порушення** – ні; потрібно довести розрив причинного зв'язку.
- **Доктрина «плодів отруєного дерева» прямо названа саме так у КПК** – ні; її зміст реалізований у ч. 1 ст. 87.
- **«Неминуче виявлення» прямо передбачене ст. 87 КПК** – ні.
- **Фактична достовірність похідного доказу усуває його недопустимість** – ні.
- **Після виключення похідних доказів обвинувальний вирок автоматично скасовується** – ні; потрібно оцінити достатність доказів, що залишилися.

Короткий підсумок

Частина 1 ст. 87 КПК містить національну нормативну основу доктрини **«плодів отруєного дерева»**:

недопустимий не лише первинний доказ, отриманий унаслідок істотного порушення прав людини, а й доказ, здобутий завдяки інформації з такого джерела.

Вирішальним є **причинний зв'язок**.

ВП ВС сформулювала практичний критерій:

чи був би відповідний доказ отриманий, якби незаконно здобутої інформації не існувало?

При цьому судова практика допускає необхідність перевірки виняткових ситуацій, пов'язаних із:

- **незалежним джерелом**;
- **розривом причинного зв'язку / «очищеною плямою»**;
- у доктринальному контексті – **неминучим виявленням**,

але такі винятки не можна застосовувати механічно; Верховний Суд наголошує на їх винятковому характері та необхідності реального відновлення процесуальних гарантій.

Формула для запам'ятовування

ОТРУЄНЕ ДЕРЕВО → ПЛІД

істотне порушення права → первинний недопустимий доказ → інформація з нього → похідний доказ = недопустимість, якщо є причинний зв'язок.

Перевірочна формула:

«Без незаконної інформації цей доказ був би отриманий?»

- **ні → плід отруєного дерева;**
- **так, із незалежного джерела → автоматичної похідної недопустимості немає.**

Недопустимість окремих відомостей і преюдиціальне значення судових рішень

КПК України встановлює не лише загальні правила допустимості доказів, а й **спеціальні обмеження щодо використання окремих видів інформації**.

У цьому контексті особливе значення мають:

- **ст. 88 КПК** – недопустимість певних доказів та відомостей про особу підозрюваного, обвинуваченого;
- **ст. 88-1 КПК** – спеціальні заборони щодо використання доказів, отриманих у справах про необґрунтовані активи та у процедурі одноразового добровільного декларування;
- **ст. 89 КПК** – порядок визнання доказів недопустимими;
- **ст. 90 КПК** – преюдиціальне значення судових рішень для вирішення питання допустимості доказів.

Загальна ідея ст. 88 КПК

Стаття 88 виходить із принципу:

особа не може бути визнана винною лише тому, що вона раніше була засуджена, вчиняла інші правопорушення або має певні негативні риси характеру.

Тому за загальним правилом недопустимими **саме для підтвердження винуватості у конкретному кримінальному правопорушенні** є:

- докази щодо **судимостей** підозрюваного або обвинуваченого;
- відомості про вчинення ним **інших правопорушень**, які не є предметом цього кримінального провадження;
- відомості про його **характер**;
- відомості про окремі **риси характеру**.

Отже:

«раніше вчиняв злочини → значить, винний і цього разу» – недопустима логіка доказування.

Сфера заборони є цільовою

Стаття 88 не встановлює абсолютної заборони на будь-яке згадування попередньої судимості чи характеристик особи.

Заборона стосується використання таких відомостей:

на підтвердження винуватості підозрюваного або обвинуваченого у кримінальному правопорушенні, яке розглядається.

Тому потрібно розрізняти:

використання для доведення «він погана людина, отже винний» → заборонено;

використання з іншою прямо дозволеною законом доказовою метою → у передбачених ст. 88 випадках допускається.

Винятки: коли такі відомості можуть бути допустимими

Частина 2 ст. 88 передбачає **чотири випадки**, коли інформація, яка за загальним правилом є недопустимою, може бути визнана допустимою.

Згода сторін

Такі докази можуть бути допустимими, якщо:

сторони погоджуються, щоб вони були визнані допустимими.

Отже, заборона ч. 1 не є абсолютно імперативною.

Доказування умислу, мотиву, можливості, підготовки чи обізнаності

Такі відомості можуть використовуватися, якщо вони потрібні для доказування того, що підозрюваний або обвинувачений:

- діяв із певним **умислом**;
- мав певний **мотив**;
- мав необхідну **можливість**;
- мав відповідну **підготовку**;

- мав необхідну **обізнаність**;
- не міг помилитися щодо відповідних обставин.

Наприклад:

особа раніше професійно працювала з певним видом обладнання.

Цей факт не можна використовувати за логікою:

«раз вона раніше мала справу з таким обладнанням, значить вона злочинець».

Але він може мати значення для доведення:

«особа мала спеціальні знання і не могла не розуміти властивостей предмета чи характеру своїх дій».

Доказ подає сам підозрюваний або обвинувачений

Якщо відповідні відомості подає **сам підозрюваний або обвинувачений**, вони можуть бути допустимими.

Наприклад, обвинувачений може сам послатися на певні відомості про свою попередню поведінку або характеристику, якщо вважає, що вони підтверджують його позицію.

Підозрюваний або обвинувачений використав подібні відомості для дискредитації свідка

Четвертий виняток виникає, якщо підозрюваний чи обвинувачений:

сам використав подібні докази для дискредитації свідка.

У такій ситуації закон дозволяє відповідне використання аналогічної інформації щодо нього.

Практичний сенс:

сторона не може односторонньо застосовувати характеристичні дані проти свідка, одночасно вимагаючи абсолютної недоторканності аналогічної інформації щодо себе.

Звичка або звичайна ділова практика

Частина 3 ст. 88 встановлює окреме правило:

докази щодо певної:

- **звички**;
- або **звичайної ділової практики**

підозрюваного чи обвинуваченого є допустимими для доведення того, що певне кримінальне правопорушення **узгоджувалося з цією звичкою або практикою**.

Це потрібно відрізняти від забороненого доказування через «погану репутацію».

Наприклад:

характер: «він агресивна людина, тому, мабуть, вчинив напад» → недопустимо;

стала професійна практика оформлення документів певним способом → за передбачених умов може мати доказове значення.

Стаття 88 не означає, що судимість взагалі не має значення у кримінальному провадженні

Необхідно розрізняти:

- доказування **винуватості у конкретному кримінальному правопорушенні**;
- характеристику особи для інших процесуальних або кримінально-правових рішень.

Попередня судимість може мати значення, наприклад:

- для призначення покарання;
- визначення рецидиву;
- оцінки певних ризиків при обранні запобіжного заходу;
- інших питань, прямо передбачених законом.

Але з цього не можна робити висновок:

«раніше судимий → винний у новому злочині».

Саме це і забороняє ч. 1 ст. 88.

Стаття 88-1 КПК

Окремий спеціальний блок містить **ст. 88-1 КПК**.

Вона встановлює два важливі обмеження.

Докази у справах про необґрунтовані активи

Докази, отримані від відповідача у цивільному провадженні у справі про:

- визнання активів необґрунтованими;
- їх стягнення в дохід держави,

не можуть використовуватися на підтвердження винуватості цієї особи у кримінальному провадженні.

Ця гарантія пов'язана з недопустимістю використання інформації, яку особа повинна була надати у специфічній цивільній процедурі, для самовикриття у кримінальному провадженні.

Одноразове добровільне декларування

Документи, подані особою в порядку **одноразового (спеціального) добровільного декларування**, зокрема відповідна декларація, не можуть використовуватися для підтвердження винуватості у кримінальних правопорушеннях, передбачених:

- **ст. 212 КК**;
- **ст. 212-1 КК**,

у межах складу та вартості об'єктів декларування, зазначених у такій декларації.

Для ЄДКІ важливо:

ця заборона не є універсальною щодо будь-якого злочину – закон прямо визначає її предметні межі.

Стаття 89 КПК – коли суд вирішує питання допустимості

Загальне правило:

суд вирішує питання допустимості доказів:

під час їх оцінки в нарадчій кімнаті при ухваленні судового рішення.

Отже, за загальним правилом суд спочатку:

- досліджує доказ;
- заслуховує позиції сторін;
- а остаточну оцінку його допустимості дає при ухваленні рішення.

Очевидна недопустимість

Виняток передбачений ч. 2 ст. 89.

Якщо під час судового розгляду встановлена **очевидна недопустимість доказу**, суд визнає його недопустимим одразу.

Наслідок:

- такий доказ **не досліджується**;
- якщо дослідження вже розпочалося – воно **припиняється**.

Формула:

звичайна спірна допустимість → нарадча кімната;

очевидна недопустимість → негайне виключення під час розгляду.

Хто може порушити питання про недопустимість

Під час судового розгляду право подавати клопотання про визнання доказів недопустимими та заперечувати проти таких клопотань мають:

- **сторони кримінального провадження**;
- **потерпілий**;
- **представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження**.

Отже, це право належить не лише стороні захисту.

Очевидна недопустимість ≠ будь-яке заперечення сторони

Той факт, що сторона заявила:

«цей доказ недопустимий»,

ще не означає, що суд зобов'язаний негайно припинити його дослідження.

Для застосування ч. 2 ст. 89 недопустимість повинна бути саме **очевидною**, тобто такою, що може бути встановлена без складного дослідження сукупності обставин.

Якщо ж необхідно:

- дослідити порядок отримання доказу;
- зіставити різні документи;
- встановити причинний зв'язок;
- перевірити фактичні обставини,

питання, як правило, остаточно вирішується при оцінці доказів у нарадчій кімнаті.

Стаття 90 КПК – преюдиціальне значення судових рішень

Стаття 90 встановлює дуже спеціальний вид преюдиції.

Рішення:

- **національного суду**;
- або **міжнародної судової установи**,

яке:

- набрало законної сили;
- встановило **порушення прав людини і основоположних свобод**,

має **преюдиціальне значення для суду, який вирішує питання про допустимість доказів**.

Що означає преюдиціальність

Преюдиціальність означає, що відповідне встановлене судовим рішенням порушення прав людини **не потребує повторного доказування як факту** перед судом, який вирішує питання допустимості доказу.

Наприклад:

якщо остаточним рішенням компетентного суду вже встановлено, що під час отримання певної доказової інформації особу катували, інший суд не повинен заново встановлювати сам факт катування.

Преюдиція ст. 90 має вузький предмет

Це одна з найважливіших тестових деталей.

Стаття 90 не говорить:

«будь-які фактичні обставини, встановлені будь-яким іншим судом, є обов'язковими».

Вона стосується саме:

встановленого порушення прав людини → для вирішення питання допустимості доказів.

Отже:

ст. 90 ≠ загальна преюдиція всіх фактів у кримінальному провадженні.

Вирок щодо іншої особи не встановлює автоматично винуватість обвинуваченого

Особливо обережно необхідно ставитися до ситуації, коли в іншому провадженні вже ухвалено вирок щодо:

- співучасника;
- іншої особи;
- особливо – вирок на підставі угоди.

Такий вирок **не може підміняти доказування винуватості іншої особи**, щодо якої кримінальне провадження здійснюється окремо.

Офіційні навчальні матеріали Верховного Суду також звертають увагу на необхідність обережного використання вироків на підставі угод у провадженнях щодо інших співучасників.

Головна причина:

кожна особа має право на індивідуальне доказування своєї винуватості у змагальному процесі.

Ст. 90 ↔ ст. 87 КПК

Ці норми часто працюють разом.

Ст. 87 визначає:

яке істотне порушення прав людини тягне недопустимість доказу?

Ст. 90 визначає:

що робити, якщо факт такого порушення вже встановлений остаточним рішенням іншого суду?

Тому:

ст. 87 = матеріальна підстава недопустимості;

ст. 90 = преюдиціальне значення вже встановленого порушення.

Рішення ЄСПЛ

Стаття 90 охоплює рішення **міжнародної судової установи** за умови, що відповідне рішення набрало законної сили та встановило порушення прав людини, гарантованих міжнародним договором, обов'язковим для України.

Для України типовим прикладом є рішення **Європейського суду з прав людини**.

Якщо ЄСПЛ встановив, наприклад:

- катування;
- порушення права на захист;
- порушення права на справедливий суд

при отриманні відповідної доказової інформації, це може мати преюдиціальне значення при вирішенні питання її допустимості відповідно до ст. 90.

Преюдиціальність ≠ автоматичне вирішення всієї кримінальної справи

Навіть якщо судове рішення має преюдиціальне значення за ст. 90, це не означає автоматично:

- виправдання;
- закриття провадження;
- недопустимість усіх доказів у справі.

Суд повинен ще встановити:

- який саме доказ пов'язаний із установленим порушенням;
- чи є похідні докази;
- чи існує причинний зв'язок;
- які інші допустимі докази залишаються;

- чи достатня їх сукупність.

Отже:

ст. 90 встановлює факт порушення, але не замінює повної оцінки доказової бази.

Ст. 88 ↔ ст. 91 КПК: важливе розмежування

На перший погляд може виникнути суперечність.

Стаття 91 передбачає доказування **обставин, які характеризують особу обвинуваченого**.

Стаття 88 забороняє використовувати відомості про характер і судимості для підтвердження винуватості.

Суперечності немає.

Розрізняємо мету:

характеристика особи → може доказуватися для призначення покарання та інших законних цілей;

характеристика особи → не може використовуватися як аргумент «він така людина, тому саме він вчинив злочин».

Типові тестові пастки ЄДКІ

- **Відомості про попередню судимість завжди є недопустимими у кримінальному провадженні** – ні; вони недопустимі за загальним правилом саме для підтвердження винуватості у конкретному злочині.
- **Негативна характеристика особи може підтверджувати її винуватість** – ні.
- **Відомості про попереднє правопорушення ніколи не можуть бути допустимими** – ні; ч. 2 ст. 88 містить винятки.
- **Стаття 88 передбачає три винятки** – ні; ч. 2 містить **чотири**.
- **Звичка або звичайна ділова практика завжди є недопустимою характеристичною інформацією** – ні; ч. 3 ст. 88 прямо допускає її за визначеної мети.
- **Докази, отримані від відповідача у справі про необґрунтовані активи, можна використати для доказування його кримінальної винуватості** – ні, ст. 88-1.
- **Суд завжди вирішує допустимість лише у нарадчій кімнаті** – ні; очевидно недопустимий доказ виключається під час розгляду.
- **Очевидна недопустимість означає, що доказ спочатку потрібно повністю дослідити** – ні; він не досліджується або його дослідження припиняється.
- **Клопотання про недопустимість може заявити лише захисник** – ні.
- **Будь-яке рішення іншого суду має преюдиціальне значення у кримінальному провадженні** – ні.
- **Стаття 90 встановлює загальну преюдицію всіх фактів** – ні; вона стосується порушення прав людини у контексті допустимості доказів.
- **Вирок щодо співучасника автоматично доказує винуватість іншого обвинуваченого** – ні.

- **Якщо ЄСПЛ встановив порушення права, вся доказова база автоматично стає недопустимою** – ні; необхідно встановити зв'язок конкретних доказів із порушенням.

Короткий підсумок

Стаття 88 КПК захищає кримінальний процес від доказування за принципом:

«погана людина → значить винна».

За загальним правилом попередні судимості, інші правопорушення та відомості про характер **не можуть використовуватися для підтвердження винуватості у конкретному кримінальному правопорушенні**.

Разом із тим ч. 2 ст. 88 передбачає чотири винятки:

- згода сторін;
- доказування умислу, мотиву, можливості, підготовки, обізнаності або відсутності помилки;
- подання таких відомостей самим підозрюваним/обвинуваченим;
- використання ним подібних відомостей для дискредитації свідка.

Частина 3 окремо допускає докази щодо **звички або звичайної ділової практики**.

Стаття 89 встановлює:

звичайна допустимість → нарадча кімната;

очевидна недопустимість → негайне виключення під час судового розгляду.

Стаття 90 передбачає:

остаточне рішення національного суду або міжнародної судової установи + встановлене порушення прав людини → преюдиціальне значення саме для вирішення питання допустимості доказів.

Формула для запам'ятовування

88 = «НЕ СУДИМО ЛЮДИНУ ЗА ЇЇ МИНУЛЕ»

але винятки:

З–У–С–Д

З – згода сторін

У – умисел / мотив / можливість / обізнаність

С – сам підозрюваний подав

Д – дискредитував свідка подібними відомостями

І процесуальна формула:

88 – ЩО обмежено;

89 – КОЛИ визнаємо недопустимим;

90 – ЩО вже не потрібно доказувати повторно щодо порушення прав людини.

Обов'язок доказування у кримінальному провадженні

Обов'язок доказування визначає, на кого у кримінальному провадженні покладається необхідність довести юридично значущі обставини та хто несе негативні процесуальні наслідки їх недоведеності.

Основні правила закріплені у:

- **ст. 17 КПК** – презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини;
- **ст. 91 КПК** – обставини, які підлягають доказуванню;
- **ст. 92 КПК** – обов'язок доказування;
- **ст. 94 КПК** – оцінка доказів.

Ключова модель кримінального процесу:

обвинувачення повинно довести винуватість;

обвинувачений не повинен доводити невинуватість.

Це безпосередньо випливає також зі **ст. 62 Конституції України**.

Загальний обов'язок доказування за ст. 92 КПК

За загальним правилом обов'язок доказування обставин, передбачених **ст. 91 КПК**, покладається на:

- **слідчого**;
- **прокурора**;
- у передбачених КПК випадках – **потерпілого**.

Йдеться, зокрема, про доказування:

- події кримінального правопорушення;
- винуватості обвинуваченого;
- форми вини;
- мотиву і мети;
- шкоди;
- обставин, що впливають на покарання;
- підстав для звільнення від відповідальності чи покарання;
- обставин щодо спеціальної конфіскації;
- обставин щодо юридичної особи.

Отже:

ст. 91 = що необхідно встановити;

ст. 92 = хто повинен це довести.

Основний тягар доказування лежить на стороні обвинувачення

У змагальному кримінальному процесі саме **сторона обвинувачення** повинна довести перед судом:

- факт вчинення кримінального правопорушення;
- його вчинення конкретним обвинуваченим;
- усі обов'язкові ознаки відповідного складу;
- обставини, на яких ґрунтується обвинувачення.

Цей обов'язок не може бути перекладений на обвинуваченого.

Верховний Суд підкреслює, що для обвинувального вироку обвинувачення має за допомогою належних, допустимих і достовірних доказів довести винуватість особи **поза розумним сумнівом**.

Потерпілий як суб'єкт обов'язку доказування

Стаття 92 не обмежує коло суб'єктів лише слідчим і прокурором.

У випадках, прямо передбачених КПК, обов'язок доказування може покладатися на **потерпілого**.

Найбільш очевидний приклад – кримінальне провадження у формі **приватного обвинувачення**, де процесуальна роль потерпілого є істотно ширшою.

Однак це не означає, що в кожному кримінальному провадженні потерпілий несе той самий обсяг доказового обов'язку, що й прокурор.

Формула:

слідчий + прокурор – загальне правило;

потерпілий – лише у випадках, установлених КПК.

Обвинувачений не зобов'язаний доводити невинуватість

Відповідно до **ч. 2 ст. 17 КПК**:

ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення.

Особа має бути виправдана, якщо сторона обвинувачення не доведе її винуватість **поза розумним сумнівом**.

Таке саме правило містить **ст. 62 Конституції України**:

- особа вважається невинуватою;
- ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість;
- обвинувачення не може ґрунтуватися на припущеннях;
- усі сумніви щодо доведеності вини тлумачаться на користь особи.

Мовчання обвинуваченого не є доказом вини

Із презумпції невинуватості та свободи від самовикриття випливає:

- підозрюваний або обвинувачений має право не давати показання;
- має право відмовитися відповідати на запитання;
- така поведінка не може сама по собі розглядатися як підтвердження винуватості.

Стаття 18 КПК прямо забороняє примушувати особу:

- визнавати свою винуватість;
- давати пояснення чи показання проти себе.

Отже:

мовчить ≠ визнає вину.

Захист може подавати докази, але не зобов'язаний доводити невинуватість

Сторона захисту має право:

- збирати докази;
- подавати їх суду;
- спростовувати докази обвинувачення;
- висувати альтернативну версію;

- заявляти клопотання;
- залучати експертів.

Але реалізація цих прав **не перетворює захист на сторону, яка повинна довести невинуватість**.

Наприклад, захист заявляє:

«У момент злочину обвинувачений перебував в іншому місці».

Захист може подати докази алібі.

Проте якщо після дослідження всіх доказів залишається **розумний сумнів** щодо перебування обвинуваченого на місці злочину, цей сумнів працює **на користь обвинуваченого**, а не породжує обов'язок останнього остаточно «довести алібі».

Версія захисту не повинна бути доведена поза розумним сумнівом

Це важлива тестова межа.

Сторона захисту може запропонувати альтернативне пояснення події.

Вона не повинна довести:

«саме наша версія безумовно правильна».

Достатньо, щоб після оцінки доказів обвинувачення альтернативна версія залишалася **розумною і не була спростована** настільки, щоб винуватість була доведена поза розумним сумнівом.

Верховний Суд визначає цей стандарт через необхідність виключення **іншого розумного пояснення події**, крім винуватості обвинуваченого.

Обов'язок доказування належності та допустимості доказу

Частина 2 ст. 92 встановлює інший, спеціальний розподіл доказового обов'язку.

Обов'язок доказування:

- **належності доказу**;
- **допустимості доказу**

покладається на **сторону, яка цей доказ подає**.

Отже:

- доказ подає прокурор → прокурор обґрунтовує належність і допустимість;
- доказ подає захист → захист обґрунтовує належність і допустимість.

Це не суперечить презумпції невинуватості.

Захист не доводить свою невинуватість – він доводить **процесуальну придатність конкретного доказу, який сам вирішив подати**.

Обставини, які характеризують обвинуваченого

Частина 2 ст. 92 також покладає на сторону, яка подає відповідні дані, обов'язок доказування **обставин, що характеризують обвинуваченого**.

Наприклад, якщо сторона посилається на:

- позитивну характеристику;
- сімейний стан;

- стан здоров’я;
- поведінку особи;
- інші юридично значущі характеристики,

саме сторона, яка використовує ці обставини, повинна надати відповідні докази.

Процесуальні витрати

За ч. 2 ст. 92 сторона, яка подає відповідні дані, також повинна довести **розмір процесуальних витрат**.

Наприклад, якщо заявляється вимога про стягнення витрат на залучення експерта, необхідно підтвердити:

- сам факт витрат;
- їх розмір;
- зв’язок із кримінальним провадженням.

Тягар доказування ⇹ тягар подання конкретного доказу

Ці поняття потрібно розрізняти.

Основний тягар доказування вини:

→ сторона обвинувачення.

Обов’язок обґрунтувати конкретний доказ, який сторона подає:

→ відповідна сторона.

Тому твердження:

«Якщо захист подає будь-який доказ, на нього переходить тягар доказування у кримінальній справі»

– неправильне.

Презумпція невинуватості

Згідно зі ст. 17 КПК особа вважається невинуватою, доки її вина:

- не доведена у порядку, передбаченому КПК;
- не встановлена **обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили**.

Отже, навіть після:

- повідомлення про підозру;
- складання обвинувального акта;
- направлення справи до суду;
- проголошення обвинувального вироку, який ще не набрав законної сили,

презумпція невинуватості продовжує діяти у визначених законом межах.

Для тесту ключове формулювання:

винуватість остаточно встановлюється обвинувальним вироком, що набрав законної сили.

Поводження з особою до набрання вироком законної сили

Частина 5 ст. 17 КПК встановлює, що поводження з особою, вина якої ще не встановлена обвинувальним вироком, що набрав законної сили, має відповідати поводженню з **невинуватою особою**.

Тому презумпція невинуватості – це не лише правило оцінки доказів, а й загальна процесуальна гарантія статусу особи.

Стандарт «поза розумним сумнівом»

Для постановлення обвинувального вироку використовується стандарт:

beyond reasonable doubt – поза розумним сумнівом.

Верховний Суд визначає його так: встановлена сукупність обставин повинна **виключати будь-яке інше розумне пояснення події**, крім того, що кримінальне правопорушення було вчинено і саме обвинувачений винний у його вчиненні.

«Поза розумним сумнівом» ≠ абсолютна математична достовірність

Закон не вимагає:

- 100 % математичної певності;
- абсолютної неможливості уявити будь-яку іншу версію.

Йдеться саме про **розумний**, тобто об'єктивно обґрунтований сумнів.

Теоретична, фантастична або нічим не підтверджена можливість іншого розвитку подій сама по собі не перешкоджає обвинувальному вироку.

Але якщо існує **реалістична альтернативна версія**, яку сторона обвинувачення не спростувала належними доказами, стандарт не досягнуто.

Кожний елемент складу має бути доведений

ККС ВС підкреслює: стандарт «поза розумним сумнівом» вимагає доведення **кожного елемента, що має значення для правової кваліфікації**, як об'єктивних, так і суб'єктивних ознак кримінального правопорушення.

Отже, недостатньо поза розумним сумнівом довести лише:

«особа вчинила певну дію».

Необхідно також довести, залежно від складу:

- наслідок;
- причинний зв'язок;
- форму вини;
- спеціальну мету;
- мотив;
- спеціальний статус суб'єкта;
- інші конструктивні ознаки.

Прямі й непрямі докази

Стандарт «поза розумним сумнівом» **не означає**, що винуватість може бути доведена лише прямими доказами.

ККС ВС у практиці 2026 року також підтверджує, що обставини можуть бути доведені **сукупністю взаємопов'язаних непрямих доказів**, якщо їх логічний аналіз дозволяє зробити висновок поза розумним сумнівом.

Тому:

немає очевидця ≠ неможливо довести вину.

Необхідно оцінити всю систему доказів.

Сумніви тлумачаться на користь обвинуваченого

Частина 4 ст. 17 КПК та ст. 62 Конституції закріплюють правило:

усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи.

Але йдеться саме про сумніви, які залишилися **після всебічного дослідження доказів** і мають розумний характер.

Не будь-яке припущення захисту автоматично створює «розумний сумнів».

Обвинувачення не може ґрунтуватися на припущеннях

Це правило безпосередньо встановлено:

- Конституцією України;
- КПК у межах презумпції невинуватості.

Наприклад:

«він мав мотив, отже саме він вчинив злочин»

– недостатньо.

Мотив може бути належною доказовою обставиною, але сам по собі не доводить факт вчинення діяння.

Різні процесуальні рішення – різний необхідний рівень обґрунтованості

Важливо не переносити стандарт обвинувального вироку механічно на кожне рішення у кримінальному процесі.

КПК використовує різні за змістом критерії, наприклад:

- **обґрунтована підозра** – при застосуванні низки заходів забезпечення;
- **достатні підстави вважати** – при санкціонуванні окремих процесуальних дій;
- **поза розумним сумнівом** – остаточний стандарт доведення винуватості для обвинувального вироку.

Отже:

чим інтенсивніше та остаточніше процесуальне рішення, тим іншим може бути необхідний рівень доказового обґрунтування.

Не можна вимагати доведення вини поза розумним сумнівом уже на стадії обрання запобіжного заходу.

Обґрунтована підозра ≠ доведена вина

Це одна з найважливіших тестових меж.

Обґрунтована підозра означає наявність фактичних даних, які об'єктивно пов'язують особу з можливим кримінальним правопорушенням у достатній для відповідної стадії мірі.

Але:

наявність обґрунтованої підозри ≠ доказ винуватості поза розумним сумнівом.

Тому особа може:

- бути обґрунтовано підозрюваною;
- щодо неї може бути застосований запобіжний захід;

і водночас надалі бути виправданою, якщо сторона обвинувачення не досягне необхідного для вироку стандарту.

Внутрішнє переконання суду не змінює тягар доказування

За ст. 94 КПК суд оцінює докази за внутрішнім переконанням.

Але це не означає, що суд може:

- самостійно замінити сторону обвинувачення;
- вимагати від обвинуваченого довести свою невинуватість;
- усувати істотні прогалини обвинувачення припущеннями.

Внутрішнє переконання формується **на основі належних, допустимих і достовірних доказів**, досліджених у змагальній процедурі.

Визнання вини не звільняє від доказування автоматично

Навіть якщо обвинувачений визнає вину, у кримінальному процесі не відновлюється система формальних доказів, де зізнання є достатнім само по собі.

Зокрема, суд повинен переконатися:

- у добровільності відповідної позиції;
- у її узгодженості з фактичними обставинами;
- у наявності законних підстав для процесуального рішення.

Визнання вини не скасовує презумпцію законності процедури доказування.

Негативний наслідок недоведеності

Тягар доказування має практичний зміст саме через питання:

хто програє, якщо обставина залишилася недоведеною?

Щодо винуватості відповідь однозначна:

якщо обвинувачення не довело вину поза розумним сумнівом → негативний наслідок несе обвинувачення → особа підлягає виправданню.

Не можна сказати: «і обвинувачення, і захист нічого остаточно не довели, тому обираємо більш імовірну версію».

У кримінальному процесі цього недостатньо для обвинувального вироку.

Типові тестові пастки ЄДКІ

- **Обов'язок доказування обставин ст. 91 завжди покладається виключно на прокурора** – ні; також на слідчого, а у встановлених КПК випадках – на потерпілого.

- **Обвинувачений повинен довести свою невинуватість, якщо прокурор надав достатні докази для підозри** – ні.
- **Обвинувачений повинен довести алібі поза розумним сумнівом** – ні.
- **Якщо захист подає доказ, він повинен довести його належність і допустимість** – так.
- **Подання захистом доказу означає перехід на нього тягаря доказування вини/невинуватості** – ні.
- **Мовчання обвинуваченого можна використати як додатковий доказ вини** – ні.
- **Всі сумніви, навіть суто фантастичні, автоматично виключають обвинувальний вирок** – ні; значення має **розумний сумнів**.
- **Поза розумним сумнівом повинна бути доведена лише об'єктивна сторона** – ні; доказуються всі необхідні ознаки, включно із суб'єктивними.
- **Винуватість не може бути доведена непрямими доказами** – неправильно; може бути доведена їх узгодженою сукупністю.
- **Обґрунтована підозра тотожна доведеній винуватості** – ні.
- **Для обрання запобіжного заходу прокурор уже повинен довести винуватість поза розумним сумнівом** – ні.
- **Презумпція невинуватості припиняється з моменту повідомлення про підозру** – ні.
- **Презумпція невинуватості припиняється після направлення обвинувального акта до суду** – ні.
- **Вирок першої інстанції, який ще не набрав законної сили, є тим самим, що остаточно встановлена винуватість у значенні ч. 1 ст. 17** – ні.
- **Наявність мотиву сама по собі достатньо доводить вчинення злочину** – ні.

Короткий підсумок

За **ст. 92 КПК** загальний обов'язок доказування обставин ст. 91 покладається на:

слідчого → прокурора → у встановлених КПК випадках потерпілого.

Натомість обов'язок доказування:

- належності;
- допустимості доказу;
- розміру процесуальних витрат;
- обставин, що характеризують обвинуваченого,

покладається на **сторону, яка подає відповідні докази чи дані**.

Обвинувачений:

- **не зобов'язаний доводити невинуватість**;
- має право мовчати;
- не несе негативних наслідків лише через відмову від показань.

Для обвинувального вироку сторона обвинувачення повинна довести винуватість **поза розумним сумнівом**. Якщо після повного та неупередженого аналізу доказів залишається розумна альтернативна версія події, сумнів вирішується на користь обвинуваченого.

Формула для запам'ятовування

91 → ЩО доказуємо

92 → ХТО доказує

17 → ДО ЯКОГО РІВНЯ доказує обвинувачення

Основна матриця:

обвинувачення → доводить ВИНУ;

захист → не доводить НЕВИНУВАТІСТЬ;

хто подає доказ → доводить його НАЛЕЖНІСТЬ + ДОПУСТИМІСТЬ.

І формула вироку:

ВИНА + поза розумним сумнівом = можливий обвинувальний вирок; РОЗУМНИЙ СУМНІВ = на користь обвинуваченого.

Збирання доказів стороною обвинувачення

Збирання доказів є першою складовою доказування у кримінальному провадженні.

Відповідно до **ч. 2 ст. 91 КПК України**, доказування полягає у:

- **збиранні**;
- **перевірці**;
- **оцінці**

доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Безпосередньо способи збирання доказів стороною обвинувачення визначені **ч. 2 ст. 93 КПК України**. Чинний КПК України має поточну редакцію з урахуванням рішення Конституційного Суду України від 21 липня 2026 року.

Хто належить до сторони обвинувачення

Для цілей доказування до сторони обвинувачення належать насамперед:

- **слідчий**;
- **дізнавач**;
- **керівник органу досудового розслідування** у межах його процесуальних повноважень;
- **керівник органу дізнання**;
- **прокурор**.

Під час судового провадження сторону обвинувачення представляє передусім **прокурор**, а у передбачених законом випадках – також потерпілий у відповідній процесуальній ролі.

Для ЄДКІ важливо:

не кожен працівник правоохоронного органу автоматично має право збирати докази у конкретному кримінальному провадженні.

Необхідно перевіряти:

- компетенцію органу;
- підслідність;
- процесуальний статус конкретної особи;

- належне визначення її у цьому кримінальному провадженні;
- наявність доручення або іншої передбаченої КПК підстави для конкретної дії.

Способи збирання доказів стороною обвинувачення

Частина 2 ст. 93 КПК передбачає, що сторона обвинувачення збирає докази шляхом:

- проведення **слідчих (розшукових) дій**;
- проведення **негласних слідчих (розшукових) дій**;
- **витребування та отримання** речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок;
- проведення **інших процесуальних дій**, передбачених КПК.

Отже, перелік способів не зводиться лише до слідчих дій.

Основна модель:

С(Р)Д + НСРД + витребування/отримання + інші передбачені КПК процесуальні дії.

Слідчі (розшукові) дії

Відповідно до **ст. 223 КПК**, слідчі (розшукові) дії – це дії, спрямовані на:

- **отримання (збирання) доказів**;
- або **перевірку вже отриманих доказів**

у конкретному кримінальному провадженні.

Отже, слідча дія може виконувати дві функції:

одержати нову доказову інформацію

або

перевірити вже наявну.

Підстава проведення слідчої дії

За ст. 223 КПК підставою для проведення слідчої (розшукової) дії є:

наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети.

Тому слідчу дію не можна проводити:

- довільно;
- «про всяк випадок»;
- без фактичних підстав припускати можливість отримання чи перевірки доказової інформації.

Основні слідчі (розшукові) дії

До них належать, зокрема:

- допит;
- пред'явлення особи, речей або трупа для впізнання;
- обшук;

- огляд;
- слідчий експеримент;
- освідування особи;
- отримання зразків для експертизи.

Кожна така дія має:

- спеціальні підстави;
- визначеного суб'єкта;
- процесуальну форму;
- порядок фіксації;
- у певних випадках – вимогу попереднього дозволу слідчого судді.

Тому саме по собі формулювання:

«доказ отриманий у результаті слідчої дії»

ще не означає його допустимості.

Потрібно перевіряти **законність конкретної процедури**.

Слідча дія ≠ процесуальне джерело доказу

Це одна з ключових меж.

Наприклад:

- **допит** – спосіб збирання;
- **показання** – процесуальне джерело доказу;
- **обшук** – спосіб збирання;
- вилучена річ – потенційний **речовий доказ**;
- вилучений документ – потенційний **документ** як джерело доказу.

Отже:

спосіб збирання ≠ доказ ≠ процесуальне джерело доказу.

Негласні слідчі (розшукові) дії

Відповідно до **ст. 246 КПК**, НСРД є різновидом слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких, за загальним правилом, **не підлягають розголошенню**.

Їх характерною особливістю є прихованість від осіб, щодо яких вони здійснюються.

Умови проведення НСРД

Загальна умова ст. 246:

НСРД проводяться, якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, **неможливо отримати в інший спосіб**.

Для значної частини НСРД закон додатково встановлює, що вони допускаються лише у кримінальних провадженнях щодо **тяжких або особливо тяжких злочинів**.

Тому формула:

«НСРД можна провести у будь-якому кримінальному провадженні, якщо прокурор вважає це доцільним» – неправильна.

Хто санкціонує НСРД

Залежно від конкретної НСРД рішення може приймати:

- слідчий;
- прокурор;
- слідчий суддя – у випадках, коли відповідне втручання потребує судового контролю.

Для тесту потрібно завжди перевіряти **конкретний вид НСРД**, оскільки універсального правила «всі НСРД дозволяє слідчий суддя» немає.

Витребування доказів

Стаття 93 окремо дозволяє стороні обвинувачення **витребувати** від:

- органів державної влади;
- органів місцевого самоврядування;
- підприємств;
- установ;
- організацій;
- службових осіб;
- фізичних осіб

відповідні речі, документи та відомості.

Це самостійний спосіб збирання доказів.

Отже:

витребування ≠ обшук;

витребування ≠ тимчасовий доступ;

витребування ≠ вилучення.

Витребування ↔ тимчасовий доступ

Ці механізми потрібно чітко розрізняти.

Витребування за ст. 93 КПК передбачає отримання речі чи документа без застосування процесуального примусу у формі тимчасового доступу.

Тимчасовий доступ до речей і документів – захід забезпечення кримінального провадження, який застосовується за спеціальною процедурою глави 15 КПК.

Практична межа:

особа добровільно надає документ у відповідь на вимогу → можливе витребування за ст. 93;

необхідно забезпечити примусовий доступ до речі або документа → застосовується процедура тимчасового доступу за наявності її підстав.

Добровільне надання речей і документів

Верховний Суд визнає, що добровільне надання особою речі чи документа стороні обвинувачення може бути належним способом отримання доказу.

Наприклад, ККС ВС визнав допустимим отримання оперуповноваженим від потерпілого диска з відеозаписом камер спостереження магазину, оскільки ст. 93 КПК дозволяє

сторонам збирати докази шляхом отримання речей і документів, а добровільне надання такого носія не є саме по собі порушенням КПК.

Отже:

добровільно переданий носій ≠ обов'язково потрібно спочатку отримувати ухвалу про тимчасовий доступ.

Витребування не може підміняти процесуальний примус

Однак ст. 93 не дає стороні обвинувачення необмеженого права примусово отримувати будь-яку інформацію.

Якщо для отримання певної речі чи документа закон вимагає:

- судового дозволу;
- тимчасового доступу;
- обшуку;
- іншої спеціальної процедури,

не можна обходити цю процедуру просто назвавши вимогу **«витребуванням за ст. 93»**.

Особливо це важливо щодо інформації, яка охороняється законом:

- банківської таємниці;
- таємниці зв'язку;
- лікарської таємниці;
- адвокатської таємниці;
- інших охоронюваних законом відомостей.

Отримання відомостей

Предметом отримання за ст. 93 можуть бути не тільки матеріальні речі чи документи, а й **відомості**.

Але форма їх отримання повинна відповідати КПК.

Наприклад, якщо потрібно отримати від особи відомості про фактичні обставини події шляхом процесуального опитування, для цього зазвичай використовується **допит**, а не неформальне «отримання інформації» в обхід ст. 95 КПК.

Висновки експертів

Стаття 93 прямо називає серед того, що може отримувати сторона обвинувачення:

висновки експертів.

Висновок експерта є окремим процесуальним джерелом доказу.

При цьому:

- експерт залучається у порядку КПК;
- питання повинні стосуватися спеціальних знань;
- експерт не може вирішувати питання права;
- висновок не має наперед установленої сили.

Висновки ревізій та акти перевірок

Частина 2 ст. 93 також прямо називає:

- **висновки ревізій**;
- **акти перевірок**.

Однак важливо:

сам факт існування акта перевірки не означає, що він:

- автоматично доводить винуватість;
- має перевагу над іншими доказами;
- не потребує перевірки щодо належності, допустимості та достовірності.

Він підлягає загальній оцінці за ст. 94 КПК.

Інші процесуальні дії

Перелік ч. 2 ст. 93 є відкритим у тому сенсі, що закон допускає збирання доказів також шляхом проведення:

інших процесуальних дій, передбачених КПК.

Це принципово.

У 2025 році Об'єднана палата ККС ВС у справі № 638/18926/23 наголосила, що сторона обвинувачення має право збирати докази **не лише шляхом слідчих (розшукових) дій**, а й за допомогою інших передбачених законом процесуальних механізмів. Зокрема, речі та документи, отримані шляхом тимчасового доступу з матеріалів іншого кримінального провадження, за відповідних умов можуть використовуватися як докази.

Тимчасовий доступ як спосіб отримання доказової інформації

Хоча тимчасовий доступ за системою КПК належить до **заходів забезпечення кримінального провадження**, його результатом може бути отримання речей і документів, які надалі використовуються як докази.

Отже, потрібно розрізняти:

юридична природа дії → захід забезпечення;

її доказовий результат → отримання речей/документів для доказування.

Це показує, чому ст. 93 використовує формулу **«інші процесуальні дії, передбачені КПК»**.

Докази з іншого кримінального провадження

Сам факт того, що документ або річ первісно отримано в іншому кримінальному провадженні, **не робить їх автоматично недопустимими**.

Об'єднана палата ККС ВС у постанові від **1 грудня 2025 року у справі № 638/18926/23** визнала допустимою можливість використання письмових доказів, отриманих шляхом тимчасового доступу до речей і документів з іншого кримінального провадження, за умови дотримання законного процесуального порядку.

Тестова формула:

«доказ із іншого провадження» ≠ автоматично недопустимий.

Потрібно перевірити:

- законність його первинного отримання;

- законність його отримання для нового провадження;
- надійність джерела;
- цілісність і походження доказу.

Збирання доказів ↔ оперативно-розшукова діяльність

Оперативно-розшукові заходи та кримінально-процесуальне доказування – не тотожні явища.

Після початку кримінального провадження органи розслідування повинні використовувати **передбачені КПК процесуальні способи отримання доказів**.

Матеріали оперативно-розшукової діяльності можуть набувати доказового значення лише за умов, установлених КПК.

Тому:

оперативна інформація ≠ автоматично доказ.

Збирання доказів може починатися лише у встановленому законом процесуальному режимі

Для досудового розслідування принципове значення має правило ст. 214 КПК про початок кримінального провадження.

За загальним правилом проведення слідчих (розшукових) дій **до внесення відомостей до ЄРДР не допускається**, крім прямо передбачених КПК винятків.

Тому сторона обвинувачення не може спочатку провести повноцінне розслідування, а вже потім зареєструвати кримінальне провадження.

Належний суб'єкт збирання доказу

Допустимість доказу пов'язана не лише з видом процесуальної дії, а й із тим, **хто її проводить**.

Наприклад, потрібно перевірити:

- чи уповноважений слідчий здійснювати розслідування;
- чи входить він до визначеної групи слідчих;
- чи діє прокурор у відповідному провадженні;
- чи має оперативний підрозділ належне доручення;
- чи дотримана підслідність у випадках, де це впливає на повноваження.

Недотримання вимог щодо суб'єкта може створювати питання допустимості отриманих доказів.

Оперативний підрозділ не є самостійною стороною доказування

Працівники оперативних підрозділів можуть виконувати слідчі чи негласні слідчі дії у випадках і порядку, передбачених КПК, зокрема за письмовим дорученням слідчого або прокурора.

Однак оперативний працівник:

не набуває автоматично самостійної процесуальної компетенції слідчого чи прокурора.

Необхідно перевіряти законну підставу його участі.

Фіксація результатів

Зібрати доказ недостатньо – необхідно належно **зафіксувати його походження та спосіб отримання**.

Фіксація кримінального провадження здійснюється у передбачених КПК формах, зокрема:

- протоколом;
- технічним записом;
- додатками до протоколу;
- іншими процесуальними документами.

Для цифрових і матеріальних доказів особливого значення набувають:

- ідентифікація носія;
- цілісність;
- походження;
- безперервність його руху від отримання до дослідження.

Це має значення для подальшої оцінки **достовірності та допустимості**.

Збирання ≠ перевірка ≠ оцінка

Необхідно чітко розмежовувати три етапи.

Збирання – отримання доказової інформації.

Перевірка – зіставлення її з іншими даними, проведення додаткових процесуальних дій, встановлення її надійності.

Оцінка – визначення:

- належності;
- допустимості;
- достовірності;
- достатності;
- взаємозв'язку.

Наприклад:

вилучили відеозапис → збирання;

порівняли із показаннями свідків і встановили час запису → перевірка;

суд визначив його доказове значення → оцінка.

Збирання доказів не означає формування лише обвинувальної доказової бази

Слідчий і прокурор не повинні збирати виключно те, що підтверджує версію обвинувачення.

Завдання кримінального провадження та правила доказування вимагають враховувати також інформацію, яка:

- спростовує обвинувачення;
- пом'якшує відповідальність;
- свідчить про наявність підстав для закриття провадження;
- підтверджує інші юридично значущі обставини.

Отже:

сторона обвинувачення ≠ право ігнорувати виправдувальні дані.

Збирання доказів судом

Суд **не є стороною кримінального провадження** і не повинен перебирати на себе функцію обвинувачення.

Верховний Суд визначає збирання доказів за ст. 93 як комплекс заходів, що здійснюється саме сторонами кримінального провадження з метою встановлення або спростування обставин ст. 91.

Суд:

- досліджує докази;
- оцінює їх;
- у передбачених КПК випадках може здійснювати окремі процесуальні дії для забезпечення повного судового розгляду,

але не повинен самостійно формувати доказову базу обвинувачення.

Типові тестові пастки ЄДКІ

- **Сторона обвинувачення збирає докази лише шляхом проведення слідчих дій** – ні.
- **НСРД є окремим від слідчих дій видом діяльності, який не належить до збирання доказів** – ні; це різновид слідчих (розшукових) дій.
- **Будь-яку НСРД можна провести у провадженні щодо кримінального проступку** – ні.
- **Усі НСРД обов'язково санкціонує слідчий суддя** – ні; це залежить від конкретної НСРД.
- **Витребування за ст. 93 і тимчасовий доступ є тотожними процедурами** – ні.
- **Для добровільного надання особою відеозапису завжди потрібна ухвала про тимчасовий доступ** – ні.
- **Стаття 93 дозволяє примусово витребувати будь-який документ без судового контролю** – ні.
- **Річ або документ з іншого кримінального провадження автоматично є недопустимим доказом** – ні.
- **Обшук є процесуальним джерелом доказу** – ні.
- **Допит є доказом** – ні; процесуальним джерелом є показання.
- **Акт перевірки має наперед установлену доказову силу** – ні.
- **Оперативний працівник має ті самі автономні повноваження зі збирання доказів, що і слідчий** – ні.
- **Будь-яка оперативна інформація автоматично є доказом** – ні.
- **Якщо доказ фактично достовірний, порушення порядку його отримання не має значення** – ні.
- **Суд є стороною збирання доказів і зобов'язаний самостійно усувати недоліки доказової бази прокурора** – ні.
- **Збирання доказів означає лише пошук обвинувальної інформації** – ні.

Короткий підсумок

За **ч. 2 ст. 93 КПК** сторона обвинувачення збирає докази шляхом:

- **слідчих (розшукових) дій**;
- **негласних слідчих (розшукових) дій**;
- **витребування та отримання** речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок;
- **інших процесуальних дій, передбачених КПК**.

Слідчі дії мають на меті **отримання або перевірку доказів**, а їх проведення допускається за наявності достатніх відомостей про можливість досягнення відповідної мети.

При збиранні доказів необхідно перевіряти:

хто отримує → на якій підставі → яким способом → чи потрібен судовий дозвіл → як зафіксовано → з якого джерела походить доказ.

Добровільне отримання речі чи документа, тимчасовий доступ, слідча дія та НСРД – **різні процесуальні механізми**, які не можна підміняти один одним.

Формула для запам'ятовування

Ст. 93, сторона обвинувачення = С–Н–В–І

С – слідчі (розшукові) дії

Н – НСРД

В – витребування та отримання

І – інші процесуальні дії КПК

І головна кваліфікаційна матриця:

ДЖЕРЕЛО + НАЛЕЖНИЙ СУБ'ЄКТ + ЗАКОННИЙ СПОСІБ + НАЛЕЖНА ФІКСАЦІЯ = процесуально придатний доказ.

Найкоротша тестова межа:

ст. 93 відповідає на питання «ЯК збираємо»;

ст. 84 – «З ЧОГО отримуємо доказові дані»;

ст. 94 – «ЯК оцінюємо».

Збирання доказів стороною захисту, потерпілим та представником юридичної особи

Згідно з **ч. 1 ст. 93 КПК України**, збирання доказів здійснюється:

- сторонами кримінального провадження;
- потерпілим;
- представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження,

у порядку, передбаченому КПК. Чинна редакція КПК України – від 21 липня 2026 року.

Таким чином, **сторона захисту не є пасивним учасником доказування**. Вона має власні процесуальні способи одержання і подання доказів, хоча її можливості не тотожні владним повноваженням сторони обвинувачення.

Основна відмінність:

обвинувачення може саме проводити передбачені законом слідчі та НСРД;

захист, потерпілий і представник юридичної особи переважно збирають докази самостійними непримусовими способами або ініціюють проведення процесуальних дій уповноваженими державними органами.

Хто належить до сторони захисту

За КПК до сторони захисту належать, зокрема:

- підозрюваний;
- обвинувачений;
- засуджений;
- виправданий;
- особа, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру;
- їх захисники;
- законні представники;
- інші прямо визначені КПК суб'єкти.

Найчастіше практичне збирання доказів здійснює **захисник**, однак право на доказування належить стороні захисту загалом.

Способи збирання доказів за ч. 3 ст. 93 КПК

Сторона захисту, потерпілий і представник юридичної особи можуть збирати докази шляхом:

- **витребування та отримання** речей;
- отримання **копій документів**;
- отримання відомостей;
- отримання висновків експертів;
- отримання висновків ревізій;
- отримання актів перевірок;
- **ініціювання слідчих (розшукових) дій**;
- ініціювання **негласних слідчих (розшукових) дій**;
- ініціювання інших процесуальних дій;
- здійснення **інших дій, здатних забезпечити подання суду належних і допустимих доказів**.

Тобто перелік способів є достатньо широким.

Витребування та отримання речей і документів

Захист, потерпілий і представник юридичної особи можуть звертатися до:

- органів державної влади;
- органів місцевого самоврядування;
- підприємств;
- установ;
- організацій;

- службових осіб;
- фізичних осіб

з метою отримання:

- речей;
- копій документів;
- відомостей;
- інших передбачених ст. 93 матеріалів.

При цьому важлива текстуальна відмінність між ч. 2 і ч. 3 ст. 93:

сторона обвинувачення – «речі, документи»;

сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи – «речі, копії документів».

Для ЄДКІ це характерна дрібна, але потенційно тестова деталь.

Витребування захистом не має примусового характеру

Стаття 93 не надає захиснику владних повноважень:

- проводити обшук;
- примусово вилучати документи;
- зобов'язувати фізичну особу давати показання;
- примусово проникати до приміщення;
- здійснювати негласне втручання у приватне спілкування.

Якщо володілець добровільно надає документ чи річ, це може бути законним способом збирання доказу.

Якщо ж потрібен **процесуальний примус**, необхідно використовувати відповідну процедуру КПК.

Отримання доказів адвокатом

Захисник може, зокрема:

- отримувати копії документів;
- отримувати від осіб речі та документи добровільно;
- користуватися іншими законними механізмами одержання інформації;
- залучати експертів;
- ініціювати проведення процесуальних дій.

При цьому отриманий захистом матеріал не стає недопустимим лише тому, що його зібрав не слідчий чи прокурор.

КПК виходить із принципу **змагальності та рівності сторін у праві збирати і подавати докази**. Верховний Суд також підкреслює, що сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання і подання суду доказів.

Добровільне надання речей і документів

Добровільність має принципове значення.

Верховний Суд визнавав допустимим отримання речей або носіїв інформації шляхом їх добровільного передання учасником провадження, наголошуючи, що ст. 93 прямо допускає отримання речей і документів сторонами та потерпілим.

Тому:

добровільно переданий документ → не потребує автоматично тимчасового доступу;
відсутність добровільної передачі + необхідність примусу → потрібен процесуальний механізм КПК.

Ініціювання слідчих (розшукових) дій

Сторона захисту, потерпілий та представник юридичної особи **не проводять самостійно слідчі дії**, але можуть ініціювати їх проведення.

Частина 3 ст. 93 встановлює:

ініціювання слідчої дії здійснюється шляхом подання відповідного **клопотання слідчому або прокурору**.

Таке клопотання розглядається за правилами **ст. 220 КПК**.

Строк розгляду клопотання за ст. 220 КПК

Слідчий, дізнавач або прокурор зобов'язаний розглянути клопотання про виконання процесуальної дії:

не більше трьох днів з моменту його подання.

За наявності підстав воно підлягає задоволенню.

Отже, тестова формула:

клопотання захисту про процесуальну дію → максимум 3 дні на розгляд.

Відмова у задоволенні клопотання

У разі повної або часткової відмови слідчий, дізнавач чи прокурор має прийняти **вмотивоване процесуальне рішення** у передбаченій КПК формі.

Частина 3 ст. 93 прямо встановлює, що постанова про відмову в задоволенні клопотання про проведення:

- слідчої (розшукової) дії;
- НСРД

може бути **оскаржена слідчому судді**.

Отже:

захист просить → слідчий/прокурор розглядає → відмова → можливе оскарження слідчому судді.

Ініціювання НСРД

Сторона захисту не може сама:

- прослуховувати телефон;
- проводити приховане спостереження;
- знімати інформацію з електронних комунікаційних мереж як НСРД;

- здійснювати контроль за вчиненням злочину.

Але ч. 3 ст. 93 прямо допускає **ініціювання проведення НСРД**.

Це означає:

- захист подає відповідне клопотання;
- рішення про проведення дії приймає уповноважений законом суб'єкт;
- за необхідності отримується дозвіл слідчого судді.

Тому:

право ініціювати ≠ право самостійно проводити.

Захист не має самостійних владно-примусових повноважень

Це одна з центральних відмінностей ст. 93.

Сторона обвинувачення має державні владні механізми проведення:

- обшуку;
- огляду в передбачених випадках;
- НСРД;
- інших слідчих дій.

Захист такого примусу не має.

Водночас це не означає нерівності сторін у процесуальному сенсі: рівність полягає в **праві представляти свою доказову позицію**, а не в ідентичності владних повноважень.

Самостійне залучення експерта стороною захисту

Стаття **243 КПК** прямо передбачає:

сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової.

Це важлива гарантія змагальності.

Отже, захист не зобов'язаний у кожному випадку просити слідчого або прокурора призначити експертизу.

Він може:

самостійно обрати експерта → укласти договір → надати матеріали → отримати висновок → подати його як доказ.

Висновок експерта сторони захисту має такий самий процесуальний статус

КПК не встановлює принципу:

«експертиза обвинувачення сильніша за експертизу захисту».

Висновок експерта, залученого стороною захисту:

- є процесуальним джерелом доказу;
- підлягає перевірці;
- оцінюється судом разом із іншими доказами;
- не має наперед установленої сили.

Верховний Суд також наголошує, що кожна сторона вправі самостійно визначати, які докази та експертні дослідження вона вважає необхідними для обстоювання своєї позиції.

Звернення до слідчого судді щодо експерта

КПК також передбачає механізм залучення експерта слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках, визначених **ст. 244 КПК**.

Зокрема, цей механізм пов'язаний із ситуацією, коли слідчий або прокурор відмовив у задоволенні відповідного клопотання сторони захисту.

Таким чином, можливі два основні шляхи:

самостійне залучення експерта захистом → ст. 243;

або

клопотання до слідчого судді у випадках ст. 244.

Потерпілий і експертиза

Потерпілий також може ініціювати проведення експертизи.

Стаття 243 передбачає можливість залучення експерта стороною обвинувачення, зокрема **за клопотанням потерпілого**.

При цьому його процесуальні можливості не повністю тотожні можливостям сторони захисту: право **самостійно залучати експерта на договірних умовах**, сформульоване ч. 2 ст. 243, прямо надане саме стороні захисту.

Для тесту це важлива текстуальна відмінність.

Отримання пояснень

За **ч. 8 ст. 95 КПК** сторони кримінального провадження, потерпілий і представник юридичної особи можуть отримувати від учасників провадження та інших осіб **за їх згодою пояснення**.

Але:

такі пояснення за загальним правилом не є процесуальним джерелом доказів.

Це дуже важлива межа.

Захисник може:

- поспілкуватися з потенційним свідком;
- отримати від нього пояснення;
- з'ясувати, яку інформацію він може повідомити.

Але для використання його відомостей як **показань** особу потрібно допитати у процесуальній формі, передбаченій КПК.

Пояснення ⇔ показання

Основна формула:

добровільне пояснення адвокату → допомагає підготувати позицію, але за загальним правилом не є доказом;

процесуальний допит → показання → процесуальне джерело доказу.

Тому неправильним є твердження:

«письмове пояснення свідка, отримане захисником, автоматично прирівнюється до протоколу допиту».

Захист не може сам допитати свідка у процесуальному значенні

Захисник може опитати особу та отримати її добровільні пояснення, але не може самостійно провести **допит як слідчу дію**.

Якщо необхідні саме процесуальні показання на досудовій стадії, захист може:

- подати клопотання про допит;
- за відповідних підстав ініціювати допит перед слідчим суддею у порядку ст. 225 КПК.

Отже:

опитування адвокатом ≠ допит за КПК.

Інші дії, здатні забезпечити подання доказів

Частина 3 ст. 93 містить відкриту формулу:

здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Це дозволяє захисту використовувати законні способи самостійного пошуку та фіксації інформації, які прямо не перелічені у першій частині норми.

Однак є дві обов'язкові межі:

- дія повинна бути **законною**;
- результат повинен відповідати вимогам **належності та допустимості**.

Тому відкритий характер ст. 93 не дозволяє захисту порушувати:

- таємницю приватного спілкування;
- недоторканність житла;
- інші права людини;
- спеціальні законодавчі заборони.

Докази, створені самим учасником

Потрібно розрізняти:

- документ, який існував незалежно від провадження;
- матеріал, який учасник створив спеціально для доказування.

Сам факт створення документа стороною захисту **не робить його недопустимим**.

Однак суд перевіряє:

- авторство;
- походження;
- час створення;
- цілісність;
- можливість зміни;
- достовірність відображеної інформації.

Особливо це актуально щодо:

- фото;
- відеозаписів;
- електронних листувань;
- цифрових файлів.

Приватний аудіо- чи відеозапис

Не кожний запис, здійснений приватною особою, автоматично є НСРД.

Необхідно встановити:

- хто здійснив запис;
- за яких обставин;
- чи діяв за власною ініціативою;
- чи виконував завдання правоохоронного органу;
- чи відбулося втручання в приватність;
- чи дотримані конституційні та процесуальні гарантії.

Тобто:

приватний запис ≠ автоматично НСРД;

але участь державного органу в прихованому отриманні інформації може змінити правову оцінку способу її одержання.

Збирання доказів потерпілим

Потерпілий є самостійним суб'єктом збирання доказів за ст. 93.

Він може:

- передавати речі та документи;
- витребувати й отримувати передбачені законом матеріали;
- подавати докази;
- ініціювати процесуальні дії;
- заявляти клопотання;
- отримувати добровільні пояснення.

Верховний Суд прямо підтверджував право потерпілого добровільно передати носій із відеозаписом для використання у кримінальному провадженні.

Представник потерпілого

Представник користується процесуальними правами потерпілого, якого він представляє, за винятком прав, що мають здійснюватися потерпілим особисто. Це дозволяє представнику брати участь і в реалізації доказових прав потерпілого.

Представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження

Стаття 93 окремо називає **представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження**, серед суб'єктів збирання доказів.

Він може використовувати ті самі основні механізми ч. 3 ст. 93:

- витребування та отримання матеріалів;
- ініціювання процесуальних дій;
- інші законні способи збирання доказів.

Для ЄДКІ важливо не плутати:

представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження та
представника юридичної особи, яка є потерпілим.

Це різні процесуальні статуси.

Збирання доказів ↔ подання доказів

Зібрати доказ і подати його суду – не тотожні етапи.

Сторона може:

- отримати матеріал;
- перевірити його;
- вирішити, чи відповідає він її позиції;
- подати його у передбачений законом момент.

При цьому діють спеціальні правила **відкриття матеріалів іншій стороні**, насамперед ст. 290 КПК.

Сторона захисту не повинна передавати обвинуваченню все, що зібрала

Змагальність означає, що сторона захисту сама визначає свою доказову стратегію в межах закону.

Сам факт отримання адвокатом певного матеріалу не означає автоматичного обов'язку негайно передати його стороні обвинувачення.

Водночас якщо сторона вирішує використати відповідний матеріал як доказ у суді, вона повинна дотриматися передбачених КПК правил його розкриття іншій стороні.

Захист не несе загального обов'язку доказувати невинуватість

Право захисту збирати докази не змінює правила ст. 17 і 92 КПК:

обвинувачений не зобов'язаний доводити свою невинуватість.

Тому:

право збирати докази ≠ обов'язок доводити невинуватість.

Якщо захист подає конкретний доказ, на нього покладається обов'язок обґрунтувати його **належність і допустимість**, але не загальний тягар доказування вини чи невинуватості.

Рівність сторін ≠ однаковість повноважень

Сторони мають рівні процесуальні можливості:

- формувати свою позицію;
- збирати і подавати докази;
- досліджувати докази опонента;
- доводити їх переконливість перед судом.

Але це не означає, що захист має такі самі владні засоби, як орган досудового розслідування.

Тому:

рівність у змагальності ≠ ідентичність процесуального інструментарію.

Типові тестові пастки ЄДКІ

- **Докази у кримінальному провадженні може збирати лише сторона обвинувачення** – ні.
- **Сторона захисту може самостійно проводити обшук** – ні.
- **Сторона захисту може самостійно проводити НСРД** – ні.
- **Захист може ініціювати НСРД** – так, ч. 3 ст. 93.
- **Ініціювання слідчої дії здійснюється безпосереднім зверненням до слідчого судді у всіх випадках** – ні; загальна процедура – клопотання слідчому або прокурору.
- **Клопотання за ст. 220 розглядається протягом п'яти днів** – ні, не більше **трьох днів**.
- **Відмова у проведенні слідчої дії не може бути оскаржена** – неправильно.
- **Захист може лише просити прокурора призначити експертизу** – ні; він вправі самостійно залучити експерта на договірних умовах.
- **Висновок експерта захисту має нижчу доказову силу, ніж експертиза обвинувачення** – ні.
- **Потерпілий не може збирати докази самостійно** – ні.
- **Представник юридичної особи не є суб'єктом ст. 93** – неправильно.
- **Пояснення, отримане захисником від потенційного свідка, є показанням** – ні.
- **Письмове пояснення особи автоматично є процесуальним джерелом доказу** – ні.
- **Захисник може примусово вимагати видачу будь-якого документа** – ні.
- **Добровільно отриманий документ автоматично є недопустимим, якщо не було ухвали слідчого судді** – ні.
- **Рівність сторін означає однакові владні повноваження прокурора і захисника** – ні.
- **Якщо захист збирає докази, він перебирає на себе тягар доказування невинуватості** – ні.

Короткий підсумок

За **ч. 3 ст. 93 КПК** сторона захисту, потерпілий та представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, можуть:

- витребувати й отримувати речі, **копії документів**, відомості та інші передбачені законом матеріали;
- ініціювати слідчі (розшукові) дії;
- ініціювати НСРД;
- ініціювати інші процесуальні дії;
- використовувати інші законні способи, здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Сторона захисту також має право **самостійно залучити експерта на договірних умовах**, у тому числі для проведення обов'язкової експертизи.

Якщо потрібна слідча дія:

клопотання → слідчий / дізнавач / прокурор → не більше 3 днів → рішення → за передбачених умов оскарження слідчому судді.

Отримання добровільних пояснень можливе, але вони **за загальним правилом не є джерелом доказів**.

Формула для запам'ятовування

Захист за ст. 93 = В–І–Е–ІД

В – витребує та отримує

І – ініціює процесуальні дії

Е – самостійно залучає експерта

ІД – здійснює інші законні дії для подання доказів

Головна межа:

захист може ЗБИРАТИ і ІНІЦІЮВАТИ, але не може самостійно застосовувати державний ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПРИМУС.

І тестова формула:

пояснення адвокату ≠ показання;

ініціювання С(Р)Д ≠ самостійне проведення С(Р)Д;

право збирати докази ≠ обов'язок доводити невинуватість.

Показання як джерело доказів

Показання є одним із чотирьох процесуальних джерел доказів, передбачених **ч. 2 ст. 84 КПК України**.

Відповідно до **ч. 1 ст. 95 КПК**, показання – це відомості, які надаються **в усній або письмовій формі під час допиту**:

- підозрюваним;
- обвинуваченим;
- свідком;
- потерпілим;
- експертом

щодо відомих їм обставин кримінального провадження, які мають значення для цього провадження.

Отже, обов'язковими ознаками показань є:

відомості + належний суб'єкт + допит + юридично значущі обставини.

Суб'єкти давання показань

Стаття 95 називає **п'ять категорій осіб**:

- підозрюваний;
- обвинувачений;
- потерпілий;
- свідок;
- експерт.

Не будь-який учасник кримінального провадження є самостійним суб'єктом показань.

Наприклад, захисник, прокурор або представник не дають показань лише в силу свого процесуального статусу.

Право давати показання ⇔ обов'язок давати показання

КПК принципово розрізняє ці ситуації.

Підозрюваний, обвинувачений і потерпілий мають право давати показання під час:

- досудового розслідування;
- судового розгляду.

Водночас **свідок зобов'язаний давати показання**:

- слідчому;
- прокурору;
- слідчому судді;
- суду.

Експерт зобов'язаний давати показання:

- слідчому судді;
- суду

в установленому КПК порядку.

Тестова формула:

підозрюваний / обвинувачений / потерпілий → право;

свідок → обов'язок;

експерт → слідчому судді та суду.

Підозрюваний та обвинувачений мають право мовчати

Підозрюваний і обвинувачений:

- мають право давати показання;
- мають право не говорити нічого щодо підозри або обвинувачення;
- можуть у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання.

Це випливає зі **ст. 18 та ст. 42 КПК** і є складовою свободи від самовикриття.

Тому:

відмова підозрюваного від показань ≠ порушення процесуального обов'язку; мовчання ≠ доказ винуватості.

Потерпілий також має право, а не обов'язок давати показання

Це важлива тестова відмінність між потерпілим і свідком.

Потерпілий має право:

- давати пояснення;
- давати показання;
- **відмовитися їх давати**.

Водночас якщо потерпілий вирішив давати показання, на нього поширюються передбачені законом вимоги щодо їх правдивості.

Свідок

Свідком є фізична особа:

- якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню;
- яка викликана для давання показань.

Свідок зобов'язаний:

- прибути за викликом;
- давати правдиві показання;
- не розголошувати у передбачених законом випадках відомості кримінального провадження.

За завідомо неправдиві показання або неправомірну відмову від їх давання свідок може нести кримінальну відповідальність.

Свідок має право відмовитися від окремих показань

Обов'язок свідка не є абсолютним.

Свідок має право відмовитися давати показання:

- щодо самого себе;
- щодо близьких родичів;
- щодо членів сім'ї,

якщо такі показання можуть стати підставою для підозри чи обвинувачення.

Також він не зобов'язаний розкривати відомості, які відповідно до **ст. 65 КПК** не підлягають розголошенню.

Отже:

свідок зобов'язаний давати показання ≠ свідок позбавлений права не свідчити проти себе і близьких.

Особи, які не можуть бути допитані як свідки

Стаття 65 КПК встановлює систему **імунітету свідка**.

Зокрема, не можуть бути допитані про відповідну захищену інформацію:

- захисник;
- представники учасників;
- інші особи, для яких закон встановлює професійну чи іншу охоронювану таємницю,

у межах інформації, яка стала їм відома у зв'язку з виконанням відповідних функцій.

Окремо особи, які користуються дипломатичною недоторканністю, не можуть бути допитані без їх згоди; для працівників дипломатичних представництв потрібна також передбачена законом згода відповідної дипломатичної установи.

Показання експерта

Необхідно відрізняти **висновок експерта** і **показання експерта**.

Це різні форми доказової інформації.

Висновок експерта є самостійним процесуальним джерелом доказів.

Показання експерта – це його відповіді під час допиту щодо:

- проведеного дослідження;
- застосованих методик;
- висновків;
- інших питань, які потребують роз'яснення.

Експерт відповідно до ч. 3 ст. 95 дає показання **слідчому судді та суду**, а не слідчому чи прокурору в режимі звичайного допиту свідка.

Особа, як правило, дає показання лише про те, що сприймала особисто

Частина 5 ст. 95 встановлює:

особа дає показання лише щодо фактів, які вона сприймала особисто, крім випадків, прямо передбачених КПК.

Особисте сприйняття може відбуватися через:

- зір;
- слух;
- інші органи чуття.

Наприклад:

«Я бачив, як особа передала гроші» – особисте сприйняття.

А:

«Мені інший свідок сказав, що особа передала гроші» – потенційно **показання з чужих слів**.

Думка або висновок особи

За загальним правилом показання повинні стосуватися **фактів**, а не суб'єктивних припущень.

Однак ч. 6 ст. 95 допускає, що висновок або думка особи можуть бути визнані доказом, якщо:

- вони корисні для ясного розуміння показань;
- ґрунтуються на **спеціальних знаннях** у розумінні ст. 101 КПК.

Якщо особа висловила такий висновок, інша сторона за умов ч. 7 ст. 95 може отримати право допитати її **за правилами допиту експерта**.

Показання ↔ пояснення

Показання і пояснення – не тотожні.

Показання:

- даються **під час допиту**;
- є процесуальним джерелом доказів.

Пояснення:

- можуть добровільно отримувати сторони, потерпілий, представник юридичної особи;
- за загальним правилом **не є джерелом доказів**, крім спеціально передбачених КПК випадків.

Отже:

«особа розповіла слідчому або адвокату» ≠ автоматично показання.

Принцип безпосередності

Відповідно до **ст. 23 КПК**, суд:

- досліджує докази **безпосередньо**;
- показання учасників отримує **усно**.

Відомості, які містяться у показаннях, речах або документах і не були предметом безпосереднього дослідження суду, за загальним правилом не можуть визнаватися доказами, крім випадків, прямо передбачених КПК.

Крім того, сторона обвинувачення повинна забезпечити присутність свідків обвинувачення, щоб сторона захисту могла реалізувати право на їх допит перед незалежним судом.

Показання на досудовому розслідуванні за загальним правилом не замінюють показання в суді

Частина 4 ст. 95 встановлює:

суд може обґрунтовувати свої висновки лише показаннями:

- які він **безпосередньо сприймав у судовому засіданні**;
- або які отримані у порядку **ст. 225 КПК**.

За загальним правилом суд **не вправі** обґрунтовувати рішення показаннями, які особа дала:

- слідчому;
- прокурору.

Отже:

протокол допиту у слідчого ≠ самостійна заміна допиту особи в суді.

Попередні показання не набувають доказової сили лише через їх оголошення

Не можна обійти ст. 95 шляхом простого:

- зачитування протоколу досудового допиту;
- посилання прокурора на зміст попередніх показань.

Якщо показання отримані звичайним допитом у слідчого або прокурора, діє правило ч. 4 ст. 95.

Винятки повинні прямо випливати з КПК.

Виняток – допит у порядку ст. 225 КПК

Стаття 225 передбачає **допит під час досудового розслідування в судовому засіданні**.

Він допускається у виняткових випадках, якщо існують обставини, які можуть:

- унеможливити майбутній допит особи в суді;
- вплинути на повноту її показань;
- вплинути на достовірність показань.

КПК називає, зокрема:

- небезпеку для життя чи здоров'я;
- тяжку хворобу;
- інші відповідні обставини.

Хто може ініціювати допит за ст. 225

Із відповідним клопотанням до слідчого судді можуть звернутися:

- сторона кримінального провадження;
- представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Допит здійснюється:

- у судовому засіданні;
- у присутності сторін;
- за правилами судового допиту.

Допит за ст. 225 за відсутності сторони захисту

Такий допит може бути проведений за відсутності сторони захисту, якщо на момент його проведення **жодній особі ще не повідомлено про підозру** у цьому кримінальному провадженні.

Водночас суд під час подальшого судового розгляду має право повторно допитати відповідну особу, зокрема якщо:

- допит за ст. 225 проводився без сторони захисту;
- необхідно уточнити показання;
- необхідно з'ясувати обставини, яких раніше не досліджували.

Кого можна допитати за ст. 225

Чинна редакція ст. 225 дозволяє допитати, зокрема:

- **свідка**;
- **потерпілого**;
- особу, щодо якої уповноваженим органом прийнято рішення про **обмін як військовополоненого**.

Ця остання категорія є важливою сучасною тестовою деталлю.

Виняток воєнного стану – ст. 615 КПК

Частина 4 ст. 95 прямо допускає виняток із загального правила безпосередності для показань, отриманих у порядку, передбаченому **ст. 615 КПК**.

В умовах воєнного стану показання, отримані під час досудового допиту:

свідка або потерпілого можуть використовуватися як докази в суді лише за умови належної **відеофіксації ходу та результатів допиту**.

Щодо **підозрюваного** вимоги суворіші:

- під час допиту повинен брати участь **захисник**;
- хід і результати допиту повинні бути зафіксовані доступними технічними засобами **відеофіксації**.

На ці спеціальні гарантії ст. 615 звертав увагу й Верховний Суд.

Отже:

воєнний стан ≠ автоматична допустимість усіх протоколів досудового допиту.

Показання з чужих слів

Стаття **97 КПК** визначає показання з чужих слів як:

висловлювання в усній, письмовій або іншій формі щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи.

Приклад:

Свідок А у суді говорить:

«Свідок Б сказав мені, що бачив обвинуваченого на місці злочину».

Щодо факту перебування обвинуваченого там А не є безпосереднім очевидцем.

Це **hearsay – показання з чужих слів**.

Показання з чужих слів не є автоматично недопустимими

На відміну від поширеної спрощеної тези:

«чужі слова ніколи не є доказом»,

КПК допускає їх використання **у виняткових випадках**.

Суд може визнати такі показання допустимими незалежно від можливості допитати первинного носія інформації, якщо вони відповідають іншим правилам допустимості.

Верховний Суд також підтверджує, що ст. 97 не встановлює абсолютної заборони на hearsay, але вимагає спеціальної оцінки передбачених законом факторів.

Що суд враховує при вирішенні питання про hearsay

Частина 2 ст. 97 містить **сім критеріїв**.

Суд оцінює:

- значення первинних пояснень для встановлення відповідної обставини;
- наявність інших доказів;
- обставини надання первинного пояснення та їх вплив на довіру;
- переконливість відомостей про сам факт надання такого пояснення;
- складність його спростування для протилежної сторони;
- співвідношення показання з інтересами особи, яка його передає;
- можливість допиту первинного носія інформації або причини неможливості такого допиту.

Тому допустимість hearsay потребує **окремого мотивованого аналізу**.

Коли суд може визнати допит первинної особи неможливим

Частина 3 ст. 97 називає випадки, коли особа:

- померла або через тяжку фізичну чи психічну хворобу не може бути присутньою;
- відмовляється давати показання, не підкоряючись вимозі суду;
- не прибуває до суду, а її місцезнаходження не встановлено після необхідного розшуку;
- перебуває за кордоном і відмовляється давати показання.

Цей перелік важливий для тестів.

Обвинувачений сам створив неможливість допиту

За ч. 5 ст. 97 суд може визнати hearsay допустимим, якщо:

підозрюваний або обвинувачений сам створив чи сприяв створенню обставин, через які первинну особу неможливо допитати.

Наприклад, особа не може отримати процесуальну перевагу від того, що сама протиправно перешкодила допиту свідка.

Hearsay потребує підтвердження іншими доказами

Частина 6 ст. 97 встановлює важливу гарантію:

показання з чужих слів **не можуть бути допустимим доказом відповідного факту**, якщо вони **не підтверджуються іншими доказами**, визнаними допустимими за правилами, відмінними від спеціального правила ч. 2 ст. 97.

Отже:

hearsay сам по собі не повинен залишатися єдиною доказовою основою факту.

Абсолютна заборона ч. 7 ст. 97

У будь-якому разі не можуть бути допустимими показання з чужих слів, якщо їх дають:

- слідчий;
- прокурор;
- співробітник оперативного підрозділу;
- інша особа

щодо пояснень, які інша особа надала слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу **під час здійснення кримінального провадження**.

Тобто не можна обійти правило безпосередності так:

свідок сказав слідчому → слідчий прийшов у суд → переказав, що сказав свідок.

Такий «переказ допиту через слідчого» прямо заборонений.

Важливе уточнення практики Верховного Суду

ККС ВС у справі № 541/240/20 зазначив: якщо працівник патрульної поліції **до початку кримінального провадження** отримав певні відомості під час первинного реагування і не діяв як співробітник оперативного підрозділу, уповноважений на процесуальні дії за ст. 41 КПК, заборона ч. 7 ст. 97 не обов'язково поширюється на його показання.

Отже, для ЄДКІ потрібно дивитися:

хто отримав первинну інформацію + коли + у якому процесуальному статусі.

Показання працівника поліції про особисто сприйняті обставини

Якщо поліцейський:

- особисто бачив обставину;
- особисто чув висловлювання;
- особисто спостерігав поведінку,

і в суді повідомляє саме про власне сприйняття, це **не є показаннями з чужих слів** лише через його статус працівника поліції.

ККС ВС неодноразово проводив таке розмежування.

Малолітній потерпілий і показання з чужих слів

У практиці ККС ВС допускається можливість використання показань з чужих слів, зокрема коли безпосередній допит малолітньої особи може суттєво зашкодити її психологічному стану.

У справі № 236/1583/19 ККС ВС визнав правомірним урахування судами саме таких особливостей при вирішенні питання допустимості hearsay.

Це не означає автоматичної допустимості будь-якого переказу слів дитини: повинні виконуватися вимоги **ст. 97 КПК у сукупності**.

Перевірка достовірності показань свідка

Стаття 96 КПК дозволяє сторонам ставити свідку питання щодо:

- можливості сприймати відповідні факти;
- обставин, що впливають на достовірність його показань.

Наприклад:

- яка була відстань;
- освітлення;
- тривалість спостереження;
- фізичний стан свідка;
- чи знав він особу раніше.

Репутація свідка

Для доведення недостовірності показань сторона може подати відомості про репутацію свідка, зокрема про його засудження за:

- завідомо неправдиві показання;
- обман;
- шахрайство;
- інші діяння, що підтверджують нечесність.

Це спеціальний виняток із загальної обережності щодо характеристичних доказів.

Попередні суперечливі показання

Свідок може бути допитаний щодо **попередніх показань, які не узгоджуються з його поточними показаннями**.

Але це не означає, що попередній протокол допиту автоматично замінює поточні судові показання.

Попередні висловлювання використовуються насамперед для:

- перевірки достовірності;
- виявлення суперечностей;
- оцінки показань у сукупності.

Показання і право на перехресний допит

Безпосередність тісно пов'язана з правом сторони захисту:

- допитувати свідків обвинувачення;
- ставити їм запитання;
- оспорювати достовірність їхніх показань.

Тому використання показань особи, яку захист не мав реальної можливості допитати, потребує особливої оцінки з погляду:

- КПК;
- права на справедливий суд;
- ст. 6 Європейської конвенції.

Саме тому ст. 23 КПК покладає на сторону обвинувачення обов'язок забезпечити явку свідків обвинувачення до суду.

Типові тестові пастки ЄДКІ

- **Показання можуть давати лише свідок і потерпілий** – ні; також підозрюваний, обвинувачений та експерт.
- **Потерпілий зобов'язаний давати показання так само, як свідок** – ні; він має право їх давати.
- **Підозрюваний несе відповідальність за відмову давати показання** – ні.
- **Експерт дає показання слідчому і прокурору так само, як свідок** – ні; ч. 3 ст. 95 називає слідчого суддю та суд.
- **Особа може давати показання про будь-які відомості, навіть якщо знає їх лише від іншої особи** – загальне правило вимагає особистого сприйняття; виняток – ст. 97 та інші спеціальні норми.
- **Письмове пояснення автоматично є показанням** – ні.
- **Протокол досудового допиту можна просто оголосити і використати замість допиту свідка в суді** – за загальним правилом ні.
- **Суд може обґрунтувати вирок звичайними показаннями, даними слідчому** – ні, крім спеціального порядку ст. 615.
- **Допит за ст. 225 проводить слідчий у присутності судді** – ні; це допит **у судовому засіданні слідчим суддею** за правилами судового розгляду.
- **Ст. 225 застосовується лише до потерпілого** – ні.

- **За ст. 225 можна допитати особу, щодо якої прийнято рішення про обмін як військовополоненого** – так.
- **Показання з чужих слів завжди недопустимі** – ні.
- **Hearsay може бути єдиним доказом відповідного факту без підтвердження** – ні, ч. 6 ст. 97.
- **Слідчий може в суді переказати показання свідка, який був ним допитаний, і такий переказ використовується як hearsay** – ні, ч. 7 ст. 97 прямо це забороняє.
- **Будь-які показання працівника поліції є hearsay** – ні; якщо він повідомляє особисто сприйняті факти, це прямі показання.
- **Під час воєнного стану будь-який протокол допиту автоматично може використовуватися у суді** – ні; ст. 615 встановлює спеціальні умови, зокрема відеофіксацію, а для підозрюваного – ще й участь захисника.

Короткий підсумок

Показання за ст. 95 КПК – це відомості, надані **під час допиту**:

підозрюваним → обвинуваченим → свідком → потерпілим → експертом.

За загальним правилом:

особа свідчить про те, що сприймала особисто;

суд використовує показання, які сприйняв безпосередньо.

Основні винятки:

- **ст. 225** – допит під час досудового розслідування у судовому засіданні;
- **ст. 97** – показання з чужих слів;
- **ст. 615** – спеціальні правила в умовах воєнного стану.

Показання з чужих слів можуть бути допустимими лише **винятково** та з урахуванням критеріїв ст. 97; вони повинні підтверджуватися іншими допустимими доказами.

Формула для запам'ятовування

Показання = 5 суб'єктів: П–О–С–П–Е

П – підозрюваний

О – обвинувачений

С – свідок

П – потерпілий

Е – експерт

За характером обов'язку:

Підозрюваний + обвинувачений + потерпілий = ПРАВО;

свідок = ОБОВ'ЯЗОК;

експерт = показання слідчому судді / суду.

Правило судового використання:

СУД → безпосередньо почув

або винятки:

225 / 97 / 615.

Для hearsay:

ЧУЖІ СЛОВА + винятковість + 7 критеріїв + інший підтверджуючий доказ = можливість допустимості.

І головна тестова межа:

протокол допиту слідчого ≠ показання перед судом;

пояснення ≠ показання;

переказ слідчим чужих пояснень ≠ допустимий спосіб обійти принцип безпосередності.

Речові докази та документи

Речові докази та **документи** є самостійними процесуальними джерелами доказів відповідно до **ч. 2 ст. 84 КПК України**.

Їх потрібно чітко розмежовувати за тим, **у чому саме полягає доказове значення об'єкта**:

- якщо значення мають **матеріальні властивості, сліди, стан, походження речі** → речовий доказ;
- якщо значення має насамперед **зафіксована на матеріальному носії інформація** → документ.

Водночас закон прямо допускає, що **документ може одночасно бути речовим доказом**, якщо він має ознаки, передбачені ст. 98 КПК.

Поняття речового доказу

За **ч. 1 ст. 98 КПК** речовими доказами є матеріальні об'єкти, які:

- були **знаряддям вчинення кримінального правопорушення**;
- зберегли на собі його **сліди**;
- містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ;
- були **об'єктом кримінально протиправних дій**;
- є грошима, цінностями чи іншими речами, **набутими кримінально протиправним шляхом**;
- були отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

Отже, речовим доказом є не будь-яка річ, вилучена у кримінальному провадженні, а лише така, яка має **доказовий зв'язок із конкретними обставинами провадження**.

Основні види речових доказів

За характером зв'язку з кримінальним правопорушенням можна умовно виділити:

- **знаряддя** – наприклад, ніж, вогнепальна зброя, пристрій;
- **предмети зі слідами** – одяг із кров'ю, предмет із відбитками пальців;
- **об'єкти кримінально протиправних дій** – викрадене майно;
- **кримінальні доходи** – гроші, цінності, інше майно, набуте кримінально протиправним шляхом;

- інші матеріальні об’єкти, властивості яких дозволяють встановити факти провадження.

Головна ознака:

доказове значення має сам матеріальний об’єкт, його властивості або зв’язок із подією.

Вилучена річ ≠ автоматично речовий доказ

Сам факт того, що річ:

- знайдена під час обшуку;
- вилучена під час огляду;
- добровільно передана слідчому,

ще не означає, що вона автоматично відповідає ст. 98 КПК.

Потрібно встановити її зв’язок із:

- подією;
- способом вчинення;
- особою;
- наслідками;
- іншими обставинами, що підлягають доказуванню.

Тому:

вилучення = спосіб отримання;

статус речового доказу = результат оцінки зв’язку речі з предметом доказування.

Документ як речовий доказ

Частина 2 ст. 98 прямо встановлює:

документи є речовими доказами, якщо вони містять ознаки речового доказу.

Це означає, що один і той самий об’єкт може мати різну процесуальну природу залежно від того, **яка саме його характеристика має доказове значення**.

Наприклад:

- зміст договору підтверджує певну домовленість → **документ**;
- на тому самому договорі є підроблений відбиток печатки або сліди крові → може бути **речовим доказом**;
- паспорт використано як предмет підроблення → може мати ознаки речового доказу.

Формула:

важливий ЗМІСТ → документ;

важливі ФІЗИЧНІ ОЗНАКИ → речовий доказ.

Документи

За **ч. 1 ст. 99 КПК** документом є спеціально створений з метою збереження інформації **матеріальний об’єкт**, який містить зафіксовані за допомогою:

- письмових знаків;

- звуку;
- зображення;
- інших способів

відомості, що можуть використовуватися як доказ фактів або обставин кримінального провадження.

Ключова риса документа:

його доказове значення полягає насамперед у зафіксованій інформації.

Що може бути документом за ст. 99 КПК

Частина 2 ст. 99 прямо називає, зокрема:

- матеріали **фотозйомки**;
- матеріали **звукозапису**;
- матеріали **відеозапису**;
- інші носії інформації, у тому числі **комп'ютерні дані**;
- матеріали, отримані внаслідок міжнародного співробітництва;
- **протоколи процесуальних дій та додатки до них**;
- носії, на яких технічними засобами зафіксовано процесуальні дії;
- **висновки ревізій**;
- **акти перевірок**;
- **довідки, висновки та інші документи спеціалістів**.

Остання категорія – документи спеціалістів – була прямо додана до ч. 2 ст. 99 Законом № 4009-IX від 9 жовтня 2024 року.

Матеріали оперативно-розшукової діяльності

Стаття 99 передбачає, що матеріали, в яких зафіксовані фактичні дані про протиправні діяння та які зібрані оперативними підрозділами:

- з дотриманням Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»;
- і відповідають вимогам ст. 99 КПК,

можуть бути **документами і використовуватися як докази**.

Отже:

оперативна інформація сама по собі ≠ автоматично доказ;

належно оформлений матеріал ОРД, який відповідає ст. 99 → може бути документом-доказом.

Протокол процесуальної дії як документ

На відміну від спрощеної формули «протокол – лише форма фіксації», п. 3 ч. 2 ст. 99 прямо відносить до документів:

- протоколи процесуальних дій;
- додатки до них;
- носії технічної фіксації процесуальних дій.

Тому протокол може виступати **документом як процесуальним джерелом доказів**, якщо містить доказово значущі відомості та складений у порядку КПК.

Водночас необхідно розрізняти **протокол як документ-доказ** і **саму слідчу дію як спосіб збирання доказів**.

Наприклад:

обшук → процесуальна дія;

протокол обшуку → документ;

вилучений ніж → речовий доказ.

Оригінал документа

Загальне правило **ч. 3 ст. 99 КПК**:

сторона кримінального провадження, потерпілий або представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, повинні надати суду **оригінал документа**.

Оригіналом є:

- сам документ;
- для електронного документа – його **відображення, якому надається таке саме значення, як документу**.

Отже, правило оригіналу поширюється і на цифрову інформацію, але має спеціальні особливості.

Дублікат документа

Частина 4 ст. 99 встановлює:

дублікат документа, тобто документ, виготовлений таким самим способом, як його оригінал, визнається судом як оригінал документа.

Тому:

дублікат ≠ звичайна копія.

Його процесуальний статус спеціально прирівняний до оригіналу.

Копії комп'ютерних даних як оригінал

Особливе правило діє для цифрової інформації.

Копії інформації, у тому числі **комп'ютерних даних**, що містяться:

- в інформаційних системах;
- електронних комунікаційних системах;
- інформаційно-комунікаційних системах;
- комп'ютерних системах;
- їх невід'ємних частинах,

якщо вони виготовлені **слідчим або прокурором із залученням спеціаліста**, визнаються судом **як оригінал документа**.

Це надзвичайно важлива тестова норма.

Отже:

копія комп'ютерних даних + слідчий/прокурор + спеціаліст → процесуально прирівнюється до оригіналу.

Електронний доказ не є п'ятим видом джерел доказів

КПК України не виділяє **електронні докази** в окрему п'яту категорію ст. 84.

Електронні матеріали можуть процесуально існувати як:

- документи;
- додатки до протоколів;
- за певних обставин – речові докази.

Верховний Суд також звертає увагу, що електронні матеріали оформлюються в межах наявної системи кримінально-процесуальних джерел доказів, а носій інформації може мати різний процесуальний статус залежно від характеру доказового значення.

Приклад: телефон

Сам смартфон може бути:

речовим доказом, якщо:

- він був знаряддям злочину;
- має матеріальні сліди;
- його фізичні властивості мають доказове значення.

Інформація в ньому:

- листування;
- фотографії;
- відео;
- журнали дзвінків;
- файли

може розглядатися як **документальна / комп'ютерна інформація**.

Отже:

телефон ≠ автоматично те саме, що інформація в телефоні.

Чи завжди потрібен оригінал документа

Загальне правило – так.

Але **ч. 5 ст. 99 КПК** передбачає три ситуації, коли для підтвердження змісту документа можуть бути визнані допустимими **інші відомості**:

- оригінал **втрачений або знищений**, якщо це сталося не з вини сторони чи потерпілого, які його подають;
- оригінал **неможливо отримати за допомогою доступних правових процедур**;
- оригінал перебуває у володінні іншої сторони, яка **не надає його на запит**.

Отже, відсутність оригіналу:

не означає автоматичної недопустимості документа.

Спочатку потрібно перевірити підстави ч. 5 ст. 99.

Втрата оригіналу з вини сторони

Особливо важливий виняток:

якщо оригінал втрачено або знищено **з вини потерпілого або сторони, яка його подає**, посилатися на п. 1 ч. 5 ст. 99 для заміни оригіналу іншими відомостями не можна.

Тобто закон не дозволяє стороні створити проблему з оригіналом власними діями, а потім отримати процесуальну перевагу від його відсутності.

Витяги, компіляції та узагальнення

Якщо документ настільки об'ємний, що його незручно повністю досліджувати в суді, сторона, потерпілий або представник юридичної особи можуть надати:

- **витяг**;
- **компіляцію**;
- **узагальнення**.

Але:

на вимогу суду вони зобов'язані надати документ у повному обсязі.

Отже, узагальнення не підміняє безумовно первинний документ.

Право іншої сторони перевірити оригінал

Частина 7 ст. 99 встановлює:

сторона зобов'язана надати іншій стороні можливість:

- **оглянути**;
- або **скопіювати**

оригінали документів, зміст яких доводився у порядку ст. 99.

Ця норма забезпечує:

- змагальність;
- перевірку автентичності;
- можливість оспорити зміст або походження документа.

Автентичність документа

Наявність документа ще не означає автоматичної достовірності його змісту.

Суд може перевіряти:

- автора;
- походження;
- дату створення;
- спосіб отримання;
- наявність змін;
- цілісність;
- відповідність оригіналу;
- технічні характеристики цифрового файла.

Особливо це важливо для:

- скріншотів;
- електронного листування;
- фотографій;
- відео;
- аудіозаписів;
- копій цифрової інформації.

Тому:

документ допустимий ≠ його зміст автоматично достовірний.

Скриншот як доказ

Скриншот не має в КПК окремого самостійного статусу.

Верховний Суд звертав увагу, що скриншот може відображати:

- електронний документ;
- окремий кадр відеозапису;
- фрагмент вебсайту;
- сторінку соціальної мережі.

Тому його правова оцінка залежить від:

- походження;
- способу створення;
- можливості ідентифікації джерела;
- автентичності;
- цілісності;
- зв'язку з іншими доказами.

Отже:

скриншот ≠ автоматично недопустимий;

але скриншот ≠ автоматично достовірний.

Зберігання речових доказів і документів

Загальні правила встановлені **ст. 100 КПК**.

Речовий доказ, який:

- надано стороні;
- або вилучено нею,

повинен бути **якнайшвидше повернутий володільцю**, крім випадків, коли закон дозволяє його подальше утримання, зокрема у зв'язку з тимчасовим доступом або арештом майна.

Це важлива тестова теза:

вилучення речі не означає, що держава може утримувати її необмежено довго без правової підстави.

Хто зберігає речовий доказ або документ

Речовий доказ або документ, отриманий:

- добровільно;
- або на підставі судового рішення,

зберігається у **сторони кримінального провадження, якій його надано**.

Ця сторона повинна забезпечити його збереження у стані, придатному для подальшого використання.

Дії слідчого і прокурора з речовим доказом

Речові докази, отримані або вилучені слідчим чи прокурором:

- оглядаються;
- фотографуються;
- докладно описуються у протоколі огляду.

Це важливо для забезпечення:

- ідентифікації об'єкта;
- його незмінності;
- можливості перевірки походження.

Зберігання документа

Документ за загальним правилом зберігається **протягом усього часу кримінального провадження**.

На клопотання його володільця:

- слідчий;
- прокурор;
- суд

можуть видати:

- копію;
- а за необхідності – навіть оригінал,

залишивши у матеріалах кримінального провадження **завірену копію**.

Втрата речового доказу або документа

Якщо сторона кримінального провадження втратила чи знищила наданий їй речовий доказ, вона зобов'язана:

- повернути володільцю **таку саму річ**;
- або **відшкодувати її вартість**.

Якщо втрачено або знищено документ – відшкодовуються витрати, пов'язані:

- з його втратою;
- з виготовленням дубліката.

Громіздкі та швидкопсувні речові докази

Стаття 100 встановлює спеціальний режим для речей, які:

- громіздкі;
- важко зберігати;
- потребують надмірних витрат;
- швидко псуються.

За передбачених законом умов вони можуть:

- повертатися власнику;
- передаватися йому на відповідальне зберігання;
- реалізовуватися;
- перероблятися;
- знищуватися.

При цьому такі об'єкти повинні бути:

- сфотографовані або зафіксовані відеозаписом;
- докладно описані;
- за необхідності може бути збережений **зразок** для експертизи чи інших цілей провадження.

Передача речових доказів в управління АРМА

Важлива сучасна тестова норма:

речові докази вартістю **понад 200 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб**, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження, можуть передаватися **АРМА** для управління:

- за письмовою згодою власника;
- а за її відсутності – за рішенням слідчого судді або суду.

Мета:

- збереження активу;
- або збереження його економічної вартості.

Тому:

АРМА ≠ автоматичне місце зберігання кожного речового доказу.

Потрібні спеціальні передумови ст. 100.

Хто вирішує долю речових доказів

Якщо провадження завершується судовим рішенням, питання про:

- спеціальну конфіскацію;
- подальшу долю речових доказів;
- подальшу долю документів

вирішує **суд у рішенні, яким закінчується кримінальне провадження**.

До набрання таким рішенням законної сили відповідні докази і документи повинні зберігатися.

Якщо провадження закриває слідчий або прокурор

Якщо кримінальне провадження закрито:

- слідчим;
- прокурором,

питання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів і документів у передбачених ст. 100 випадках вирішується **ухвалою суду за відповідним клопотанням**.

Отже, слідчий або прокурор не завжди можуть одноосібно остаточно вирішити питання про майно.

Загальні варіанти вирішення долі речових доказів

Залежно від правової природи конкретного майна воно може:

- бути повернуте власнику або законному володільцю;
- підлягати спеціальній конфіскації;
- конфіскуватися в інших випадках, передбачених законом;
- передаватися відповідним установам;
- знищуватися;
- залишатися у матеріалах кримінального провадження, якщо йдеться про документи-речові докази.

Точне рішення залежить від:

- походження речі;
- прав власника;
- характеру об'єкта;
- можливості законного обігу;
- підстав спеціальної конфіскації.

Речовий доказ ⇔ тимчасово вилучене майно ⇔ арештоване майно

Ці поняття не тотожні.

Речовий доказ – доказова характеристика об'єкта за ст. 98.

Тимчасово вилучене майно – процесуальний статус майна в межах заходів забезпечення провадження.

Арештоване майно – майно, щодо якого за правилами ст. 170 КПК застосовано арешт.

Тому одна й та сама річ може одночасно бути:

- речовим доказом;
- і арештованим майном.

Але:

речовий доказ ≠ автоматично арештоване майно.

Для арешту потрібні окрема підстава та відповідне процесуальне рішення.

Оригінал ⇔ дублікат ⇔ копія

Для тестів необхідно чітко розрізняти:

Оригінал → сам документ.

Оригінал електронного документа → його відображення, якому надається таке саме значення.

Дублікат → виготовлений таким самим способом, як оригінал; визнається судом як оригінал.

Копія комп'ютерних даних → якщо виготовлена слідчим або прокурором із залученням спеціаліста відповідно до ч. 4 ст. 99, визнається судом як оригінал.

Звичайна копія документа → сама по собі не тотожна оригіналу; її використання оцінюється за правилами ст. 99.

Речовий доказ ⇔ документ: типові ситуації

Об'єкт	**Процесуальний статус**
Ніж зі слідами крові	**Речовий доказ**
Викрадений ноутбук	**Речовий доказ**
Договір, зміст якого підтверджує домовленість	**Документ**
Договір із матеріальними слідами підроблення	Може бути **речовим доказом**
Відеозапис	**Документ**
Комп'ютерні дані	**Документ**
Сам телефон як знаряддя злочину	**Речовий доказ**
Листування в телефоні	**Документальна / комп'ютерна інформація**
Протокол обшуку	**Документ**
Предмет, вилучений під час обшуку	За наявності ознак ст. 98 – **речовий доказ**

Типові тестові пастки ЄДКІ

- **Будь-яка вилучена під час обшуку річ є речовим доказом** – ні.
- **Документ і речовий доказ ніколи не можуть збігатися** – ні; ч. 2 ст. 98 прямо допускає документ-речовий доказ.
- **Документом є тільки письмовий паперовий текст** – ні.
- **Фотографія, відеозапис і звукозапис не є документами** – неправильно.
- **Комп'ютерні дані є окремим п'ятим процесуальним джерелом доказів** – ні.
- **Протокол процесуальної дії не може бути документом** – неправильно; п. 3 ч. 2 ст. 99 прямо його називає.
- **Висновок спеціаліста ніколи не може бути документом** – застаріло; після змін 2024 року документи спеціалістів прямо включені до ст. 99.

- **До суду завжди можна подати звичайну копію замість оригіналу без пояснень** – ні.
- **Відсутність оригіналу завжди робить інформацію недопустимою** – ні; ч. 5 ст. 99 містить винятки.
- **Дублікат документа і звичайна копія – одне й те саме** – ні.
- **Копія комп'ютерних даних, виготовлена слідчим або прокурором із залученням спеціаліста, не може вважатися оригіналом** – неправильно.
- **Скриншот автоматично є недопустимим доказом** – ні.
- **Допустимий документ автоматично є достовірним** – ні.
- **Речовий доказ після вилучення завжди зберігається у слідчого до кінця провадження** – ні; ст. 100 передбачає повернення та спеціальні способи зберігання.
- **Будь-який речовий доказ передається АРМА** – ні.
- **Порогова вартість передачі майна АРМА за ст. 100 становить понад 100 прожиткових мінімумів** – ні; **понад 200**.
- **Статус речового доказу автоматично означає арешт майна** – ні.

Короткий підсумок

За **ст. 98 КПК** речовий доказ – це **матеріальний об'єкт**, доказове значення якого випливає з його:

- використання як знаряддя;
- слідів;
- властивостей;
- походження;
- зв'язку з кримінально протиправними діями.

За **ст. 99 КПК** документ – це матеріальний об'єкт, спеціально створений для збереження **інформації**, яка має доказове значення. До документів належать, зокрема, фото-, аудіо-, відеоматеріали, комп'ютерні дані, протоколи процесуальних дій, висновки ревізій, акти перевірок та документи спеціалістів.

Документ може стати **речовим доказом**, якщо має ознаки ст. 98.

Загальне правило ст. 99:

до суду → оригінал, але закон передбачає:

- дублікат, прирівняний до оригіналу;
- спеціальний режим копій комп'ютерних даних;
- три випадки використання інших відомостей замість оригіналу.

Стаття 100 регулює:

зберігання → повернення → спеціальне поводження → остаточне вирішення долі речей і документів.

Формула для запам'ятовування

РІЧ = властивості об'єкта

ДОКУМЕНТ = інформація в об'єкті

Для ст. 98:

З–С–В–Д

З – знаряддя

С – сліди

В – інші відомості у властивостях об'єкта

Д – предмет/доходи від кримінально протиправних дій

Для ст. 99:

оригінал → дублікат → цифрова копія за спеціальною процедурою → винятки ч. 5.

І головна тестова межа:

вилучена річ ≠ автоматично речовий доказ;

цифрова інформація ≠ окреме п'яте джерело;

документ може бути речовим доказом, якщо важливими є його матеріальні ознаки.

Висновок експерта та оцінка доказів: залучення експерта сторонами, зміст і межі висновку; внутрішнє переконання; відсутність наперед установленої сили доказу; оцінка достатності та взаємозв'язку сукупності доказів

Поняття висновку експерта

Висновок експерта є одним із передбачених КПК України **процесуальних джерел доказів**.

Відповідно до **ч. 1 ст. 101 КПК України**, висновок експерта – це **докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, а також обґрунтовані відповіді на запитання**, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

Отже, висновок експерта характеризується тим, що:

- ґрунтується на **наукових, технічних або інших спеціальних знаннях**;
- складається за результатами спеціального дослідження;
- містить не лише кінцеві висновки, а й опис проведених досліджень та їх обґрунтування;
- надається **у письмовій формі**;
- експерт дає його **від свого імені** і несе за нього особисту відповідальність.

Кожна сторона кримінального провадження має право надати суду власний висновок експерта, що є проявом **змагальності кримінального провадження**.

Коли необхідне проведення експертизи

Експертиза проводиться тоді, коли для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні **спеціальні знання**.

Експерт не підміняє слідчого, прокурора чи суд і не здійснює юридичної оцінки встановлених фактів. Його функція полягає у застосуванні спеціальних знань до об'єктів і матеріалів, наданих для дослідження.

Саме тому питання, поставлені експерту, та його висновки щодо них **не можуть виходити за межі його спеціальних знань**. Вирішення правових питань, зокрема питання про винуватість особи чи юридичну кваліфікацію її діяння, належить до компетенції органів кримінального провадження, а не експерта.

Залучення експерта стороною обвинувачення

За **ст. 243 КПК України** сторона обвинувачення залучає експерта за наявності підстав для проведення експертизи. Експерт може бути залучений стороною обвинувачення також **за клопотанням сторони захисту або потерпілого**.

Таким чином, для одержання висновку експерта сторона обвинувачення не потребує попереднього дозволу слідчого судді, крім випадків, коли відповідно до КПК окреме процесуальне втручання потребує судового контролю.

Залучення експерта стороною захисту

Сторона захисту має право **самостійно залучати експертів на договірних умовах**, у тому числі для проведення експертиз, проведення яких відповідно до КПК є обов'язковим.

Це положення має принципове значення для забезпечення **рівності процесуальних можливостей сторін**: захист не зобов'язаний користуватися виключно експертним дослідженням, ініційованим стороною обвинувачення, а може отримати власний експертний висновок і подати його суду.

У передбачених КПК випадках експерт може також бути залучений **слідчим суддею за клопотанням сторони захисту** в порядку ст. 244 КПК України.

Експерт не збирає докази самостійно

Необхідно відмежовувати діяльність експерта від діяльності сторін із доказування.

Експерт **не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи**. Його дослідження здійснюється щодо об'єктів і матеріалів, наданих йому у встановленому процесуальному порядку.

Якщо наданих матеріалів недостатньо, експерт може:

- заявити клопотання про надання додаткових матеріалів або зразків;
- повідомити про неможливість проведення дослідження;
- у передбачених законом випадках відмовитися від надання висновку, належним чином мотивувавши таку відмову.

Межі висновку експерта

Висновок експерта має ґрунтуватися на:

- відомостях, які експерт **сприймав безпосередньо**;
- відомостях, отриманих ним у процесі дослідження матеріалів, наданих для проведення експертизи.

Запитання та висновки експерта **не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта**.

Крім того, відповідно до **ч. 5 ст. 101 КПК України**, висновок експерта **не може ґрунтуватися на доказах, які суд визнав недопустимими**.

Це означає, що недопустимість вихідного доказового матеріалу може позначитися і на можливості використання експертного висновку, якщо саме такий матеріал становив основу експертного дослідження.

Спеціальне обмеження щодо психічного стану особи

КПК окремо встановлює межі компетенції експерта, який досліджує психічний стан підозрюваного або обвинуваченого.

Такий експерт не має права у своєму висновку стверджувати, що особа перебувала у психічному стані, який безпосередньо **становить елемент кримінального правопорушення або виключає кримінальну відповідальність**.

Експерт встановлює медичні та психіатричні характеристики стану особи, тоді як їх **кримінально-правове значення визначає суд**.

Зміст висновку експерта

Вимоги до змісту висновку встановлені **ст. 102 КПК України**.

У ньому, зокрема, зазначаються:

- коли, де, ким і на якій підставі проведена експертиза;
- відомості про освіту, спеціальність, кваліфікацію та досвід експерта;
- місце і час проведення експертизи;
- особи, присутні під час її проведення;
- поставлені експертові питання;
- отримані для дослідження матеріали;
- методи дослідження;
- результати досліджень та їх експертна оцінка;
- **обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання**.

У висновку також обов'язково зазначається, що експерта попереджено про юридичну відповідальність за завідомо неправдивий висновок та за безпідставну відмову від виконання покладених на нього обов'язків.

Вихід експерта за межі поставлених питань

Експерт пов'язаний **межами своїх спеціальних знань**, але не абсолютно обмежений переліком поставлених йому питань.

Якщо під час проведення експертизи він виявить відомості, які мають значення для кримінального провадження, хоча відповідне питання перед ним не ставилося, **експерт має право зазначити такі відомості у своєму висновку**.

Отже, слід розрізняти:

- заборону виходити **за межі спеціальних знань**;
- можливість вийти **за межі сформульованих питань**, якщо в процесі експертного дослідження встановлено інші факти, що мають значення для провадження.

Допит експерта та роз'яснення висновку

Висновок експерта надається у письмовій формі. Водночас кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про **виклик експерта для допиту** з метою роз'яснення або доповнення його висновку.

Тому письмовий висновок і показання експерта необхідно розрізняти: висновок експерта є самостійним процесуальним джерелом доказів, а під час допиту експерт може пояснювати методику дослідження, обґрунтування та зміст зроблених висновків.

Висновок експерта не має наперед установленої сили

Особливо важливим для ЄДКІ є положення **ч. 10 ст. 101 КПК України**:

висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, який здійснює кримінальне провадження, але незгода з ним повинна бути вмотивована у відповідному процесуальному рішенні.

Це положення конкретизує загальне правило **ч. 2 ст. 94 КПК України**, згідно з яким **жоден доказ не має наперед встановленої сили**.

Отже, навіть висновок висококваліфікованого експерта:

- не є для суду обов'язковим;
- не має переваги перед іншими доказами лише через свій «науковий» характер;
- підлягає перевірці та оцінці разом з іншими доказами;
- може бути відхилений, але така незгода повинна бути належним чином мотивована.

Поняття оцінки доказів

Відповідно до **ч. 1 ст. 94 КПК України**, слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд оцінюють докази **за своїм внутрішнім переконанням**, яке має ґрунтуватися на:

- всебічному дослідженні обставин кримінального провадження;
- повному дослідженні цих обставин;
- неупередженому дослідженні;
- вимогах закону.

Таким чином, **внутрішнє переконання не означає довільність**. Це результат раціональної, заснованої на законі оцінки досліджених доказів.

Що оцінюється щодо окремого доказу

Кожний окремий доказ відповідно до ст. 94 КПК оцінюється з погляду:

- **належності**;
- **допустимості**;
- **достовірності**.

Тобто на рівні окремого доказу необхідно встановити:

1. чи стосується він обставин, що мають значення для провадження;
2. чи отриманий він із додержанням установленого законом порядку;
3. чи можна довіряти відомостям, які він містить.

Що оцінюється щодо сукупності доказів

Інший рівень оцінки стосується вже не окремого доказу, а **всієї сукупності зібраних доказів**.

Сукупність оцінюється з погляду:

- **достатності**;
- **взаємозв'язку**

для прийняття відповідного процесуального рішення.

Це принципове розмежування:

окремий доказ → належність + допустимість + достовірність;

сукупність доказів → достатність + взаємозв'язок.

Достатність означає, що сукупність доказової інформації дає належну основу для прийняття конкретного процесуального рішення. Взаємозв'язок означає необхідність оцінювати докази не ізольовано, а з урахуванням того, **як вони підтверджують, спростовують, пояснюють або суперечать один одному**.

Відсутність формальної ієрархії доказів

КПК України виходить із принципу **вільної оцінки доказів**, а не з формальної системи, за якої певному виду доказу закон заздалегідь надавав би більшу доказову силу.

Тому автоматично не є «сильнішими»:

- висновок експерта порівняно з документом;
- показання декількох свідків порівняно з показаннями одного;
- зізнання обвинуваченого порівняно з іншими доказами;
- офіційний документ лише через статус органу, який його видав.

Вирішальним є не формальний вид доказу, а результат його оцінки відповідно до **ст. 94 КПК України** в сукупності з іншими доказами.

Типові пастки ЄДКІ

Слід пам'ятати:

- **висновок експерта ≠ обов'язковий для суду доказ**;
- експерт **не вирішує питання права** і не встановлює винуватість особи;
- сторона захисту може **самостійно залучити експерта**;
- експерт **не збирає матеріали для експертизи за власною ініціативою**;
- висновок не може ґрунтуватися на доказах, які суд визнав недопустимими;
- межі спеціальних знань і межі поставлених питань – **не тотожні поняття**;
- окремий доказ оцінюють за **належністю, допустимістю та достовірністю**;
- **достатність і взаємозв'язок** характеризують саме **сукупність доказів**;
- жоден доказ, включно з експертним висновком, **не має наперед установленої сили**;
- внутрішнє переконання суду означає не суб'єктивний розсуд, а оцінку, засновану на **всебічному, повному й неупередженому дослідженні та законі**.

Короткий підсумок

Висновок експерта – самостійне процесуальне джерело доказів, засноване на спеціальних знаннях. Експерта може залучати як сторона обвинувачення, так і сторона захисту; висновок має відповідати вимогам ст. 101–102 КПК України та не може виходити за межі спеціальних знань експерта.

Експертний висновок **не має наперед установленої доказової сили** і оцінюється за загальними правилами ст. 94 КПК України. Кожний доказ оцінюється щодо **належності, допустимості й достовірності**, а сукупність доказів – щодо **достатності та взаємозв'язку**. Оцінка здійснюється за внутрішнім переконанням, що повинно ґрунтуватися на всебічному, повному й неупередженому дослідженні обставин та вимогах закону.

Формула для запам'ятовування

Експерт = спеціальні знання → дослідження → обґрунтований письмовий висновок.

Окремий доказ = Н + Д + Д: належність + допустимість + достовірність.

Сукупність доказів = Д + В: достатність + взаємозв'язок.

Головне правило оцінки: внутрішнє переконання + закон – наперед установленої сили доказів немає.